

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

Diplomová práce

2019

Eva Simonová

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Ústav sociální práce

**Sociální problematika ekonomického
zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti
seniorů**

Diplomová práce

Autor: Bc. Eva Simonová, DiS.
Studijní program: N 6731 Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: doc. JUDr. Olga Sovová, PhD.

Zadání diplomové práce

Zadání diplomové práce

Autor: Eva Simonová, DiS.

Studium: U17055

Studijní program: N6731 Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce

Název diplomové práce: **Sociální problematika ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů**

Název diplomové práce AJ: Social issues of economic security in old age in the context of indebtedness of the seniors

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Ve své diplomové práci se budu věnovat sociální problematice ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů. V teoretické části své diplomové práce bych se ráda věnovala následujícím tématům: vymezení cílové skupiny seniorů, stárnutí a stáří, sociální práci se seniory a osobnosti sociálního pracovníka, ekonomickému zabezpečení ve stáří s ohledem na systém sociálního zabezpečení v České republice, finanční gramotnosti seniorů a jako jedné z možných příčin zadluženosti seniorů, dluhové problematice seniorů. Ve výzkumné části své diplomové práce bych se ráda věnovala kvalitativnímu výzkumu, zejména polostrukturovanému rozhovoru se sociálními pracovníky, jejichž cílovou skupinou jsou senioři a zjistila, jak sociální pracovníci vnímají tuto problematiku, případně jak s ní pracují ve své praxi.

BALABÁN, Zdeněk. Slabikář finanční gramotnosti: učebnice základních 7 modulů finanční gramotnosti. Praha: COFET, 2011. HAŠKOVCOVÁ, Helena. Sociální gerontologie, aneb Senioři mezi námi. Praha: Galén, 2012. HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum. Praha: Portál, 2005. HRDINKOVÁ, Tereza; MATI, Petr. Metodika dluhového poradenství. Bílina: Člověk v Tísni, 2013. KLEVETOVÁ, Dana a Irena DLABALOVÁ. Motivační prvky při práci se seniory. Praha: Grada, 2008. KOCIÁNOVÁ, Helena. Finanční gramotnost v kostce, aneb, Co Vás neměl kdo naučit. Olomouc: ANAG, 2012. MATOUŠEK, Oldřich, KŘIŠŤAN, Alois. Encyklopedie sociální práce. Praha: Portál, 2013. MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Portál, 2010. ONDŘEJ, Jan. Zadlužení - fenomén současnosti. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, 2012. SAK, Petr a Karolína KOLESÁROVÁ. Sociologie stáří a seniorů. Praha: Grada, 2012.

Garantující pracoviště: Ústav sociální práce,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D.

Oponent: PhDr. Martin Smutek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 29.6.2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod laskavým vedením vedoucí diplomové práce a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 10. 3. 2019

Bc. Eva Simonová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. JUDr. Olze Sovové, PhD. za odborné vedení, cenné rady a podnětné připomínky, kterými přispěla k vypracování této diplomové práce. Ráda bych také poděkovala své rodině a přátelům za podporu a pomoc, kterou mi po celou dobu studia poskytovali.

V Hradci Králové dne 10. 3. 2019

Eva Simonová

Abstrakt

Simonová, Eva. *Sociální problematika ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů*. Hradec Králové, 2019. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: doc. JUDr. Olga Sovová, PhD.

Práce popisuje ekonomické zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů jako jeden ze současných problémů naší společnosti. Práce se nejdříve věnuje poznání cílové skupiny seniorů, vymezení pojmů stáří, stárnutí, adaptaci na stáří, potřebám seniorů, sociální práci se seniory a sociálními službami pro seniory. Práce se věnuje komparaci systémů sociálního zabezpečení České a Slovenské republiky, dluhové problematice a komparaci vládních strategií týkající se seniorů. Veškeré pojmy sociálního zabezpečení a dluhové problematiky práce aplikuje přímo na seniora. Výzkumná část práce je zaměřena na názory sociálních pracovníků, jak vnímají sociální zabezpečení ve stáří, systém sociálního zabezpečení ve České republice a dluhovou problematiku seniorů.

Klíčová slova:

Stáří, stárnutí, senior, sociální práce, sociální služby, sociální zabezpečení, dluhová problematika

Abstract

Simonová, Eva. Social issues of economic security in old age in the context of indeptendness of the seniors. Hradec Králové, 2019, the diploma thesis. The University of Hradec Králové, Philosophical Faculty, Department of Social Work. Supervisor: doc. JUDr. Olga Sovová, Ph.D.

This thesis is focussed on economic security of senior citizens in context of their indebtedness as one of the current issues of our society. First part is about getting to know the focus group of senior citizens, specifying perception of old age, adaptation to old age, seniors needs, and also social work and services concerning senior citizens. This thesis compares social security systems of Czech Republic and Slovakia, issue of indebtedness and comparison of government strategies concerning senior citizens. All concepts of social security and issue of indebtedness are applied directly to the senior (citizen). The exploratory part of this thesis focuses on the views of social workers, how they perceive the current concept of social security in old age, the system of social security in Czech Republic, and the issue of indebtedness of senior citizens.

Keywords:

Old age, senior, social work, social services, social security, issue of indebtedness

Obsah

Úvod.....	9
1 Stárnutí a stáří	12
1.1 Základní pojmy	13
1.2 Adaptace na stárnutí a stáří	14
1.3 Senior a jeho potřeby	16
1.4 Strategické dokumenty - evropské, národní, slovenské.....	20
2 Sociální práce.....	23
2.1 Sociální práce se seniory.....	24
2.2 Sociální služby pro seniory.....	25
3 Ekonomické zabezpečení seniorů.....	27
3.1 Systém sociálního zabezpečení České republiky.....	29
3.2 Systém sociálního zabezpečení Slovenské republiky.....	35
3.3 Komparace systémů sociálního zabezpečení České a Slovenské republiky	38
3.4 Komparace vládních programů České a Slovenské republiky ve vztahu k sociálnímu zabezpečení seniorů.....	40
4 Dluhová problematika seniorů.....	42
4.1 Základní pojmy	42
4.2 Rozpočet seniorů.....	43
4.3 Dluh a jeho vznik.....	44
4.4 Příčiny zadlužení a předlužení.....	45
4.5 Řešení dluhů	46
4.6 Komparace dluhové problematiky se Slovenskou republikou	48
5 Komise pro spravedlivé důchody	49
Shrnutí teoretických východisek.....	50
Výzkumná část.....	52
6 Metodika výzkumu	52
6.1 Výzkumná strategie a metoda výzkumu	52
6.2 Popis výzkumného vzorku.....	53
6.3 Popis průběhu sběru dat.....	55
6.4 Hlavní cíl a dílčí výzkumné otázky	56
6.5 Rizika výzkumu	58
7 Popis a interpretace získaných informací	59
Závěr	76
Seznam použitých zdrojů.....	79

Úvod

„Člověk má za to, že musí být starý, aby byl chytrý; v podstatě ale má člověk s přibývajícimi léty co dělat, aby se udržel tak chytrý, jako byl.“ (J. W. Goethe)

V roce 2017 jsem obhájila bakalářkou práci na téma „Dluhová problematika seniorů“. V úvodu bakalářské práce jsem citovala francouzského filozofa Voltaira. *„Jedna z věcí, jež se v posledních stoletích namáhal lidský duch nalézt, je tajemství, jak dlužit více, než máme, a žít si při tom, jako bychom byli bez dluhů.“* Tento citát je k tématu mé diplomové práce **Sociální problematika ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů** inspirativní stejně jako citát německého spisovatele Goetheho, který uvádím nyní. Ve své bakalářské práci vnímám jistě nepřihlédnutí k širšímu vnímání okolí dluhové problematiky skrze ekonomické zabezpečení seniorů. Opomenula jsem Listinu základních práv a svobod, zejména její článek 30, který říká: *„(1) Občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a při nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele. (2) Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek. (3) Podrobnosti stanoví zákon.“* Má diplomová práce naváže na práci bakalářskou, využiji získaných znalostí, rozvinu a prohloubím práci směrem k širšímu pojetí a vnímání dané problematiky. Dle mého názoru je nepochybné, že dluhová problematika seniorů je ovlivněna mimo individuálních selhání jedinců i strukturálními příčinami problému. Důvody výběru tématu mé diplomové práce nejsou zcela náhodné. Ekonomické zabezpečení ve stáří je značně aktuální téma, což mohou dokládat jak demografické studie, tak předvolební kampaně politických stran. Dluhová problematika je na tom s aktuálností více méně obdobně. Tyto dvě oblasti života lidí, seniorů je dle mého názoru nutné vnímat při nejmenším společně, protože se navzájem ovlivňují a prolínají a to jak v legislativě, tak v dopadech na samotné seniory, dlužníky.

Hlavním cílem mé diplomové práce bude charakterizovat sociální problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů, a za pomoci dílčích cílů:

- a. definovat systém sociálního zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů,**
- b. komparovat problematiku se Slovenskou republikou,**
- c. nalézt možné příčiny zadluženosti seniorů z pohledu sociálních pracovníků, jejichž cílovou skupinou jsou senioři.**

Vzhledem ke složitosti a komplexnosti tématu mé diplomové práce je v úvodu definován hlavní cíl a dílčí cíle diplomové práce, které budou z části naplněny již v teoretické části, dále budou naplněny ve výzkumné části, která bude rozdělena na dílčí výzkumné otázky.

Domnívám se, že má diplomová práce by se mohla stát přínosem pro sociální pracovníky a odbornou veřejnost, která se s tímto tématem setkává a nemá k problematice ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti ucelené poznatky. Některé pasáže mé diplomové práce by mohli zajímat i samotné seniory a v neposlední řadě všechny, protože ať si stárnutí a aktuální situaci uvědomujeme či nikoli bude se nás toto téma jednoho dne týkat, ať zprostředkovaně u rodinných příslušníků či nás samých. Očekávám, že si díky diplomové práci prohloubím znalosti problematiky a vytvořím si jasnější názor na toto téma.

Ve své diplomové práci se budu věnovat užší skupině seniorů a to zejména seniorům, kteří jsou zranitelnější vůči systému a jsou či mohou být ohroženi různými sociálními událostmi, které se mohou pojít s vyšším věkem, s ekonomickou situací, potažmo s dluhovou problematikou, potřebují či v budoucnu budou potřebovat sociální práci.

V teoretické části se budu věnovat vymezení základních pojmů související se stářím a stárnutím, adaptací na stáří, potřebám seniorů a strategickým dokumentům – národním, evropským, slovenským. Dále se budu věnovat pojmu sociální práce, sociální pracovník a sociálním službám pro seniory. Třetí kapitola bude věnována ekonomickému zabezpečení ve stáří, systému sociálního zabezpečení v Čechách a na Slovensku, komparaci vládních programů České a Slovenské republiky. Poslední kapitola teoretické části se bude zabývat dluhovou problematikou seniorů, základními

pojmy, rozpočtem seniorů, dluhem a jeho vznikem, příčinami zadlužení a předlužení, řešením dluhů, komparací vládních programů a komisí pro spravedlivé důchody.

Ve výzkumné části se budu věnovat kvalitativnímu výzkumu, metodou pro sběr údajů jsem vybrala polostrukturovaný rozhovor. Svůj výzkum budu realizovat v Královehradeckém kraji se sociálními pracovníky, kteří pracují se seniory. Rozhovory budou zaměřeny na to, jak sociální pracovníci vnímají problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů.

1 Stárnutí a stáří

Dříve než se budu věnovat konkrétní problematice ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti, považuji za nezbytné nejdříve vymezit cílovou skupinu, které se tato problematika týká.

V první kapitole se budu věnovat vymezení základních pojmů, týkající se stárnutí a stáří, dále se budu věnovat tématu, jak může probíhat adaptace na stárnutí a stáří. Vydefinuji pojem senior¹ a zaměřím se na potřeby seniorů. Uvedu evropské, národní a slovenské dokumenty týkající se problematiky stárnutí a stáří.

Každý jedinec stárne, i ten, který si myslí, že se jej to netýká. Propast mezi mládím a stářím existuje a to zejména díky odklonu od problematiky stáří. Člověk moderní doby nechce vidět, nechce slyšet, odmítá být starý. Lidé nechtějí být staří fakticky a nechtějí o stáří mluvit. Tento odmítavý postoj jim však brání, aby problematiku stáří vnitřně zpracovali. (Haškovcová, 2010)

„Stárnutí populace je jedním z výrazných demografických trendů současnosti. V evropském i globálním měřítku se stává velkým problémem 21. století. Lidé nad 65 let podle Českého statistického úřadu tvoří přibližně 15 % obyvatel České republiky. Téměř desetina seniorů u nás žije na hranici životního minima.“ (Veteška, 2017, s. 9)

Počet obyvatel České republiky pravděpodobně vzroste, avšak bude zcela jistě dál progresivně stárnout, tento fakt významně ovlivní pokles porodnosti a prodlužování lidského života. Obyvatelstvo ve věku 65 let a více (senioři) bude ta část populace, která početně poroste. Do roku 2035 půjde o navýšení této věkové kategorie v řádu jednoho milionu osob. (Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008 – 2070, 2018)

Na základě studia literatury bych měla zde před vymezením základních pojmů poukázat na to, že neexistují obecné a jasně vymezené definice níže uvedených pojmů týkající se stárnutí a stáří, sami autoři odborných publikací se rozcházejí v jednoznačných definicích. Tuto skutečnost dokládá přehled definic stárnutí a stáří u Malíkové, 2010.

¹ V této diplomové práci bude využíváno především tzv. generického maskulina (autorka má na mysli jak seniory, tak seniorky; sociální pracovníky, sociální pracovnice)

1.1 Základní pojmy

Stárnutí, involuce (ageing, growing old) je přirozený proces charakterizovaný strukturálními a funkčními změnami organismu, poklesem schopností a výkonnosti jedince. Stárnutí probíhá především na individuální úrovni jedince a představuje biopscho-sociálně-spirituální involuční změny. Stárnutí je součástí ontogenetického vývoje života člověka. Stárnutí je souhrn změn, kterým podléhá organismus v průběhu času. Stárnutí lze považovat na vývojový přechod mezi dospělostí a stářím. Každý stárne od narození a každý stárne jinak (Čevela, Čeledová, 2014; Dvořáčková, 2012; Sak, Kolesárová, 2012; Haškovcová, 2010)

Stáří (old age) je poslední vývojová etapa života člověka, která jej uzavírá a dovršuje osobnostně, duševně, spirituálně i tělesně (jedná se o důsledek stárnutí). Stáří má v dané době a v daném společenství jisté charakteristiky týkající se zejména vzhledu, funkčního stavu, biopsychických parametrů (biologický věk), sociálních rolí, společensko-ekonomického postavení (sociální věk), věku a předpokladu dalšího dožití (kalendářní věk). Tyto charakteristiky stáří mohou, ale nemusí být ve shodě, např. biologický věk může být výrazně vyšší než věk kalendářní. Povaha stáří je dvojaká: zrání se prolíná s involucí (regresí), s ubýváním sil a hlediska biologická se sociálními. Na povaze stáří se podílí celá řada faktorů, například životní styl, životní podmínky, zdravotní stav, sociálně ekonomické postavení, psychický stav atd. Každá fáze života, včetně stáří má své charakteristické biologické rysy, které jsou zjevné, díky těmto rysům lze stereotypizovat, ale právně ona stereotypizace má svá úskalí, která může vést k závažným deformacím a zneužití. Kdy a čím se dospělý člověk stává seniorem? Jak je tomu obecně a jak u konkrétního člověka? Při snaze odpovědět na výše uvedené otázky se nutné vnímat nejen biologická fakta a změny, ale také sebepojetí každého jedince a zejména společenské vnímání. Sociální konstrukt se může ukazovat jako silnější než biologická kritéria: starý je ten, kdo se za starého označí a kterého tak vnímá společnost, která kromě jiného může zavádět nepřiměřené požadavky. Stáří není nemoc, ale přirozený proces změn, které trvají od narození, ale do popředí vstupují až v pozdějším věku. Stáří má své hranice: spodní hranice je výrazně individuální, zpravidla hovoříme o stáří od 60 – 65 let věku života, horní hranice je ostře vymezena smrtí. (Čevela, Čeledová, 2014; Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016; Sak, Kolesárová, 2012; Dvořáčková, 2012; Ondrušová, 2011; Haškovcová, 2010)

1.2 Adaptace na stárnutí a stáří

Adaptace je funkční přizpůsobení se změněným životním podmínkám. Senioři se musí vyrovnávat s mnohým, se stárnutím samotným, se ztrátou blízkých osob (např. manželé a manželky, příbuzní, přátelé atd.), případnou změnou bydliště (např. přestěhování k rodině, do menšího bytu či do domova pro seniory). Někteří senioři se zvládnou přizpůsobit novým podmínkám bez pomoci, jiní potřebují podporu a pomoc od členů rodiny, přátel či odborníků. (Haškovcová, 2012)

Přijetí předurčené skutečnosti stárnutí je nanejvýš důležitým životním mezníkem v životě každého člověka s cílem přijmout novou situaci a uvědomit si, že stárnutí je přirozený jev lidského života. Ne každý z nás má v sobě nadání a sílu akceptovat přibývajících léta se všemi nepříjemnostmi a omezeními, které nám stárnutí a stáří může přinášet. Toto období i přes všechna negativa může být velmi plnohodnotným úsekem života, kdy si jedinec může užít zaslouženého odpočinku, přijmout novou sociální roli, přijmout svůj věk a věnovat se svým zálibám. Ti z nás, kteří se na poslední životní etapu připravovali po celý život a sami na sebe se dívali reálně, mají větší šanci se s touto skutečností vyrovnat lépe a rychleji. (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016; Dvořáčková, 2012, Malíková 2011)

Přípravu na stáří lze rozdělit dle následujícího členění:

- Dlouhodobá příprava na stáří – tuto přípravu lze také označit jako celoživotní přípravu, ta by měla být součástí všech výchovných a vzdělávacích programů již od dětství, cílem je podpořit pozitivní obraz stáří (například vztah prarodičů s vnoučaty); součástí životní přípravy na tuto životní etapu by měla být i osobní zodpovědnost za svůj život ve všech jeho etapách (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016)
- Střednědobá příprava na stáří – tato příprava začíná přibližně 10 let před odchodem do důchodu, kdy by člověk měla akceptovat stáří jako zákonitou součást života a přemýšlet nad změnou životního programu (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016)
- Krátkodobá příprava na stáří – 3 – 5 let před odchodem do důchodu je žádoucí zvážit vhodnost svého bydlení, dostupnost lékařů, obchodů, možnosti dopravy či dalších služeb, zvážit finanční rezervy apod. (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016)

Je přirozené, že ne všichni přistupují k přípravám na stáří jednotně a dle šablon z odborné literatury. Dle mého názoru lze rozdělit jedince na ty, kteří o stáří vědí, berou

jej jako součást svého života a snaží se v rámci svých možností (sociálních, ekonomických, psychických, fyzických, zdravotních atd.) na něj připravit a na ty, kteří se tváří, že se jich daná problematika netýká. Ať už se jedinec rozhodne jakkoliv má dle mého názoru na svou volbu plné právo.

Senior čelí mnoha událostem, se kterými se musí vyrovnat, zejména se jedná o:

- Adaptaci na pokles jeho fyzických sil
- Vyrovnání se s odchodem do důchodu
- Přijetí nové společenské role (z pracujícího seniorem či pracujícím seniorem)
- Návyky správné životosprávy (v souvislosti s případnými onemocněními)
- Přijetí pomoci druhých osob (např. ze strany rodiny či sociální práce/služeb)
- Případný odchod do pobytového zařízení sociálních služeb
- V případě onemocnění i pobyty v nemocnicích či léčebnách dlouhodobě nemocných (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016)

Důsledky změn plynoucí ze stáří jsou seniorem často vnímány mnohem intenzivněji a negativněji než v předchozích etapách života. Schopnost adaptace na něco nového, nečekaného, nepředvídatelného se u lidí ve starším věku postupně omezuje. Každý jedinec se s novou situací vyrovnává přirozeně po svém, někdo může novinky vítat a poradí si s nimi, jiný si nebude vědět rady. Většina seniorů se však problematicky adaptuje na pocit, že jsou odkázáni na pomoc druhých. (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016; Dvořáčková, 2012, Malíková 2011)

V odborné literatuře lze nalézt pět strategií, jak se lidé mohou vyrovnávat se stárnutím a stářím: a. konstruktivní přístup (vyrovnanost, pozitivní naladění, radost ze života, aktivní život), b. strategie závislosti (pasivita, podezřavost, zříkání se odpovědnosti, izolace), c. obranná strategie (odmítavý postoj, odmítání nové sociální role, nepřipouštění si myšlenek na vlastní obtíže), d. strategie hostility (agresivita, podezřavost, samotářství, nepřátelský, obviňuje okolí), e. strategie sebenenávisti (obviňuje sám sebe, pocit selhání a zbytečnosti). (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016; Dvořáčková, 2012, Malíková 2011)

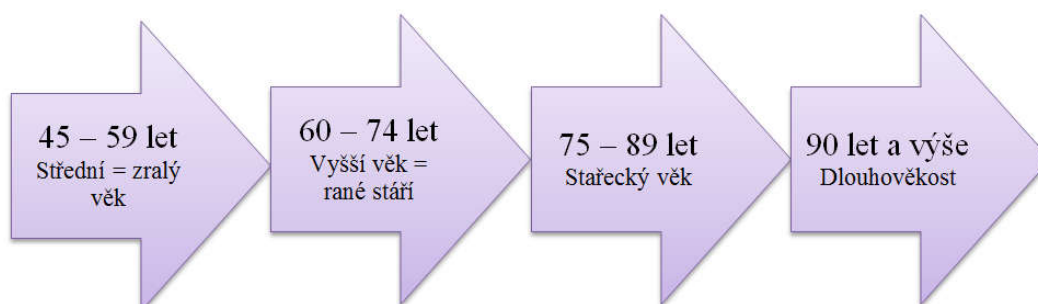
Prožívání stárnutí a stáří je zcela individuální a závisí na osobnosti jedince, na jeho povahových rysech, životních zkušenostech a celém průběhu života. Osobnost člověka je výsledkem celého předchozího vývoje a zároveň adaptace na obtíže, které stárnutí a stáří přináší. Při pomáhání seniorovi s adaptací je nutné přihlídnout k jeho

individuálním možností, životnímu stylu, osobním potřebám a přáním s nutností respektovat právo volby a osobní svobodu jedince. (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016)

1.3 Senior a jeho potřeby

Neexistuje obecně uznávaná definice seniora, která by navíc určovala věkovou hranici, od kdy může být člověk označován jako senior. Za seniora bývá obvykle označován ten, který přesáhl hranici 60 – 65 let věku. Je spojován se sociálním statutem důchodce, leckdy je považován za neaktivního či neproduktivního, předpokládány jsou i další charakteristiky spojené s involucí. Věk sám o sobě není důvodem zvýšené potřeby péče. (Haškovcová, 2012; Matoušek, 2010; Hartl, Hartlová 2015)

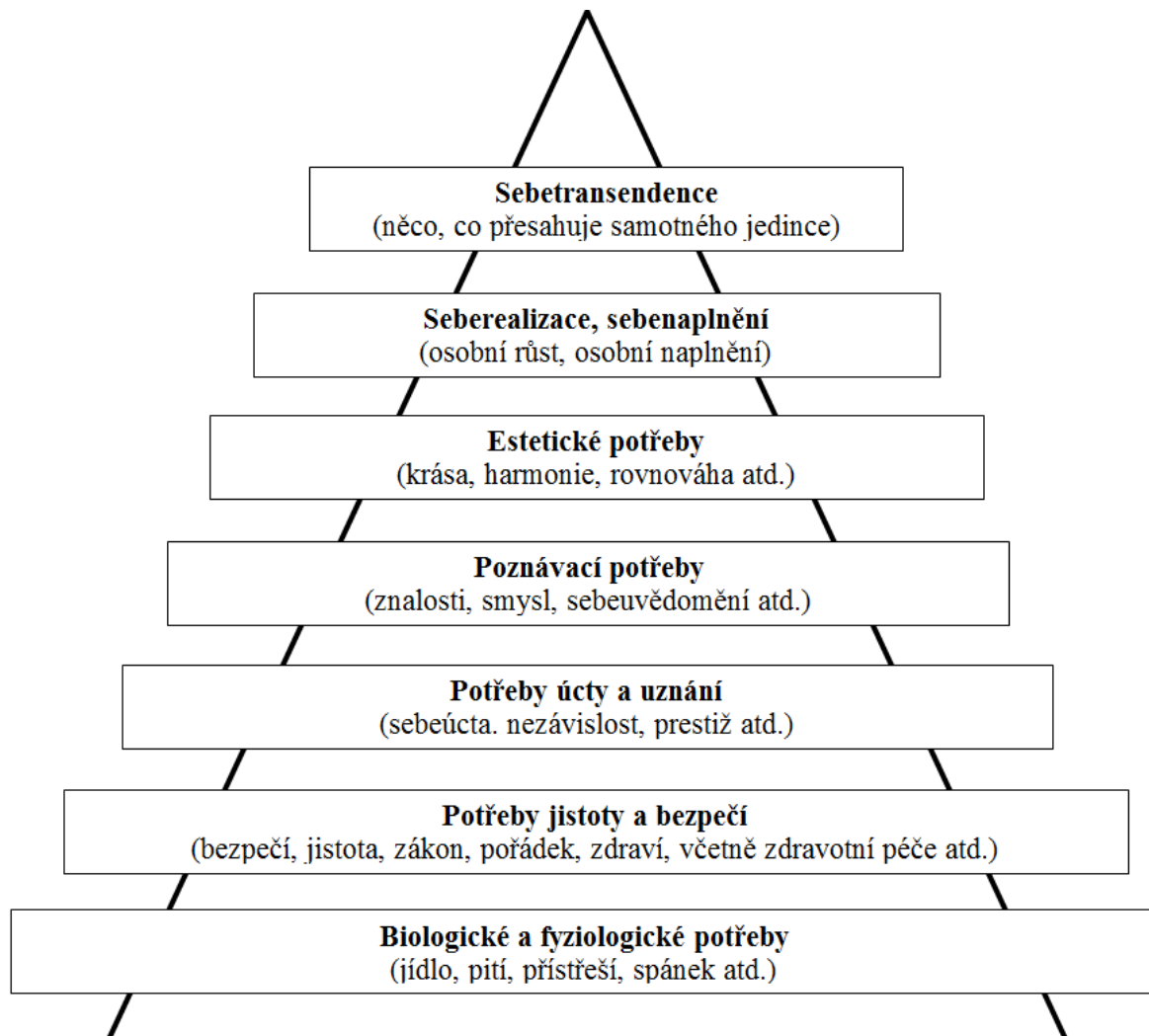
Každý stárneme individuálně, dle Světové zdravotnické organizace (WHO) je doporučena 15letá periodizace, z toho vyplívá, že druhou polovinu lidského života rozčlenit takto:

(Haškovcová, 2010; Hartl, Hartlová 2015)

Pojem potřeba lze chápat jako nutnost organismu něco získat nebo se něčeho zbavit (motiv k jednání), jedná se o porušení vnitřní rovnováhy. Seniori mají podobné potřeby jako ostatní lidé, odlišnost u seniorů není tedy v tom, že by měli jiné potřeby, ale spíše ve způsobu jejich naplňování a uspokojování. Potřeby každého z nás jsou zcela individuální a mění se v čase a ve vztahu k prostředí, v němž žijeme. Stárnutí je proces, kdy dochází ke změnám zdravotního a funkčního stavu člověka, k proměnám jeho vztahů a přirozeně se tak i mění potřeby seniorů a jejich uspokojování. Ve stáří dochází k proměně některých potřeb, původní potřeby ztrácejí na významu a důležitější jsou potřeby zaměřené na jistotu a bezpečí. Nenaplněné potřeby mohou vést ke zklamání a frustraci, za nenaplněnými potřebami lze poté nalézt i případné problémové chování. (Hartl, Hartlová, 2015; Matoušek 2008; Hauke, 2014; Dvořáčková, 2012; Ondrušová, 2011)

Nejznámější teorie o lidských potřebách pochází z pera amerického psychologa A. H. Maslowa. Maslow vytvořil psychologickou motivační teorii založenou na pořadí naléhavosti a na pořadí ve kterém se základní lidské potřeby projevují. Žádná potřeba z níže uvedené pyramidy potřeb nemůže být chápána jako izolovaná od ostatních.

(Volně zpracováno, Dvořáčková, 2012, s. 42)

Pokud člověk z nějakého důvodu (u seniorů například: omezená schopnost sebeobsluhy, omezená mobilita, omezené kognitivní funkce atd.) není schopen některé z výše uvedených potřeb naplňovat, je úkolem jeho okolí (rodina, profesionální péče), aby mu s naplněním těchto potřeb pomohlo. Realizaci potřeb nejčastěji zajišťuje sociální práce. (Dvořáčková, 2012)

Mezi hlavní potřeby seniorů můžeme řadit:

a. Potřeba stimulace a otevřenost novým zkušenostem

Potřeba nových podnětů a zkušeností bývá u seniorů většinou snížena, větší intenzita nového může seniora unavovat a rozčilovat. Senior dává většinou přednost neměnným a zaběhnutým činnostem. Při větší intenzitě nových podmětů se může starý člověk cítit nejistě a dezorientovaně. Senior má rád to, co je mu známé, v čem se cítí jistě a dobře, z tohoto důvodu se často obrací do minulosti. I přes tyto aspekty stáří potřebuje senior určitou míru nových podnětů, které ho povedou k aktivizaci a oddalování závislosti na druhé osobě, ať soukromé pečující či profesionální. (Hauke, 2014)

b. Potřeba sociálního kontaktu

Tato potřeba úzce souvisí s první potřebou, velké množství nových podnětů může být pro seniora zatěžující (potřeba soukromí), ovšem i tak potřebují individuální přiměřené kontakty se svým okolím. Příjemnější jsou pro ně kontakty se známými lidmi, zejména s rodinou, s lidmi, kteří jim jsou blízcí příslušností ke stejné sociální skupině a s lidmi, kteří rozumí jejich nářkům a potřebám. S nastupujícím stáří zpravidla ubývá sociálních kontaktů a senior se může cítit osaměle. Sociální izolace a pocit prázdnoty mohou být jednou z častých zátěží stáří. (Hauke, 2014)

c. Potřeba citové jistoty a bezpečí

Čím je člověk starší tím více potřebuje jistotu a bezpečí, seniorů nevyjímaje. Tato potřeba úzce souvisí s ubýváním sil a schopností. Dochází ke smíření s určitou mírou závislosti na pomoci druhé osoby, tento pocit může být pro seniora nepříjemný, ale zároveň posílí vazbu na blízké osoby, které jsou schopné pomoc poskytnout, senior tak cítí oporu, která posiluje citovou jistotu a pocit bezpečí. Ke zvládnání životních úkolů ve stáří potřebuje senior také pozitivní ocenění od svého okolí, čímž se posiluje sebevědomí. (Hauke, 2014)

d. Potřeba seberealizace

Potřeba seberealizace se stále vyšším věkem mění a mění se i způsoby jejího uspokojování. Velkou zátěžovou situací související s potřebou seberealizace je právě odchod do důchodu a přijetí role starobního důchodce (ztráta zaměstnání), senior se může cítit nadbytečně, méněcenně a tento přechod může vést k rezignaci. Potřebu seberealizace v seniorském věku může senior naplňovat skrze vyprávění o svých minulých profesích a úspěších. Ve stáří souvisí potřeba

seberealizace zejména se zachováním určité míry svobody, rozhodováním si o svých vlastních záležitostech, soběstačnosti a alespoň částečné nezávislosti na pomoci druhé osoby. Postupné ubývání soběstačnosti může být pro seniora velmi stresující záležitostí. K sebeúctě pomohou ocenění a uznání od ostatních, čímž lze potřebu seberealizace také naplnit. Obdobně důležitý je i pocit užitečnosti, kdy má senior jasně definované místo a roli v rodině. Mnohdy může i potřeba seberealizace vyhasínat, což může souviset s tím, že senioři nemají takovou potřebu si cokoliv dokazovat, neboť na většinu svých ambicí již rezignovali. (Hauke, 2014)

e. Potřeba otevřené budoucnosti a naděje

Různé obavy zatěžují lidstvo po většinu života, ve stáří však přichází většinou strach z nemoci, osamění a ztráty soběstačnosti, tyto strachy mohou mít do jisté míry pro seniora velmi zatěžující. Na důležitosti pak nabývá nutnost zachovat si soběstačnost a sebeúctu. Je žádoucí, aby senior přijal nevyhnutelnost stáří a vlastní smrti a zároveň se těšil z existence zachovaných hodnot. (Hauke, 2014)

Zdraví a senioři

Bez jakýchkoliv pochybností je žádoucí se při tématu stáří a stárnutí věnovat mimo jiné i tématu zdraví seniorů (i jako jedné z možných potřeb ve stáří). Z důvodu svého užšího zaměření na seniorskou problematiku a pouze základních znalostí zdravotní péče bych se nerada pouštěla do hlubokých myšlenek, proto se tomuto tématu budu věnovat velmi stručně. Oddálit stáří je snem mnoha generací, lidé od nepaměti hledají různé „elixíry života“. V dnešní době jsou již podstatně rozšířené odborné znalosti o stáří a stárnutí, nabývají významu programy zdravého stárnutí např. EY 2012 a existuje mnoho publikací, které se tématu věnují z různých úhlů pohledu, ať již odborně či laicky. V souvislosti s bojem proti stáří nelze opomenout tzv. antiageing medicínu, avšak přirozený proces stárnutí můžeme při nejlepším oddálit nikoliv zastavit. Medicína jistě pomáhá, ale neměla by se stávat garantem úspěšného stárnutí, protože skrze ni nelze každému seniorovi zajistit štěstí a životní spokojenost. Stáří není nutně synonymem nemoci, faktem však zůstává, že senioři jsou různými nemocemi zasahováni ve zvýšené míře, pokud je v těle přítomno více chorob, můžeme hovořit o tzv. polymorbiditě. (Haškovcová, 2012) Potřeba zdraví a zdravotní péče ve stáří má své opodstatnění a je jistě důležitá, dle mého názoru se k ní však nelze upínat jako k berličce, která vše vyřeší. Dobrým mechanismem by mohl být soulad sociálního a zdravotního pomezí v péči o seniory, což je v současné době velmi aktuální téma.

1.4 Strategické dokumenty - evropské, národní, slovenské

V soudobé evropské společnosti, Českou republiku nevyjímaje je téma stáří ve své celostní podobě jedním z aktuálních politických a demografických témat dnešní doby. Stáří se řeší z mnoha aspektů, sociální práci, pečovatelsví a lékařství nevyjímaje. Těžko hledat z odborné i laické veřejnosti někoho, kdo by pochyboval o významu, naléhavosti a nutnosti řešit danou problematiku. Tuto potřebu si uvědomuje řada národních (např. Rada seniorů České republiky, Život 90 atd.) i mezinárodních organizací (Charita, Člověk v tísni atd.). Naléhavostí problematiky si je vědoma i Evropská Unie, které rok 2012 vyhlásila „Evropským rokem aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity“ (dále také „EY 2012“), v souvislosti s tímto Evropská unie vydala brožury s názvem „Příspěvek EU k aktivnímu stárnutí a mezigenerační solidaritě“ a „Demography, active ageing and pensions – Social Europe guide - Volume 3“. (Active ageing, 2018; Veteška, 2017)

Skutečnost, že Česká republika stárne, dokládá i dokument „Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008 – 2070“. Česká republika přijala v roce 2008 „Národní program přípravy na stárnutí na období 2008 až 2012. V návaznosti na něj byl později v roce 2013 zpracován nový strategický dokument s názvem „Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017“. Tento národní akční plán je politickou reakcí na Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity a byl vládou České republiky přijat 30. 3. 2015 jako její usnesení č. 218. (Veteška, 2017; MPSV, 2018)

Český „Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017“ se věnoval těmto tématům:

- Zajištění a ochrana lidských práv starších osob
- Celoživotní učení
- Zaměstnávání starších pracovníků a seniorů ve vazbě na systém důchodového pojištění
- Dobrovolnictví a mezigenerační spolupráce
- Kvalitní prostředí pro život seniorů
- Zdravé stárnutí
- Péče o nejkřehčí seniory s omezenou soběstačností (MPSV, 2018)

Dle výše uvedeného usnesení vlády je politika stárnutí svěřena Ministerstvu práce a sociálních věcí (MPSV), zda se připravuje další akční plán týkající se stárnutí, není z webových stránek zřejmé, proto jsem ministerstvo 24. 8. 2018 oslovila s dotazem, zda takové přípravy probíhají, MPSV na můj dotaz odpovědělo 30. 8. 2018. Odpověď MPSV se zdá být pozitivní, v návaznosti na usnesení vlády č. 218 ze dne 30. Března 2015, bod II, číslo 2, písm. c) připravuje MPSV navazující dokument s názvem Strategie přípravy na stárnutí 2018 – 2022, který bude předložen Vládě ČR a následně zveřejněn na stránkách MPSV do konce roku 2018. Cílem změny názvu vládní strategie je více upozornit na fakt, že v rámci nastávajícího demografického obratu půjde nejen o „podporu pozitivního stárnutí“, ale o celospolečenskou proměnu, která bude vyžadovat širší změny v oblastech státní správy, dostupného bydlení, financování a kvality sociální a zdravotní péče, celoživotního vzdělávání, zaměstnanosti, ocenění a odměňování práce v sociálních službách, ochrany práv seniorů či fungování veřejného prostoru, zejména v kontextu bezbariérovosti. (Veteška, 2017; MPSV, 2018)

V návaznosti na EY 2012 byl na Slovensku 4. 12. 2013 skrze usnesení vlády č. 688 Slovenské republiky přijat „*Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*“. K naplňování tohoto programu je dle usnesení slovenské vlády pověřeno „Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny“. (Veteška, 2017; MPSVR SR, 2018)

Slovenský „*Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*“ se věnuje těmto tématům:

- Demografický vývoj
- Základní principy veřejných politik podpory aktivního stárnutí
- Ochrana lidských práv, podpora aktivní nezávislosti a občanská účast starších lidí
- Zaměstnanost a zaměstnavatelnost starších lidí
- Nezávislý, bezpečný a kvalitní život starších lidí, včetně kapitoly hmotná nouze a chudoba (MPSVR, 2018)

Jak je patrné z výše uvedeného tak Slovenská republika se tématem zaobírá až do roku 2020, Česká republika pouze do roku 2017. Nerada bych se pouštěla do hloubkové komparace komplexní problematiky stárnutí a stáří, o tom jak se žije seniorovi na Slovensku a v Čechách by měli spíše vyprávět senioři. Avšak musím podotknout, že dle mého názoru je slovenský národní plán poněkud obsáhlejší, což může dokazovat i dvojnásobný počet stran, na kterých jsou plány napsány. Dle mého názoru se zcela

zřejmě slovenský národní plán problematice věnuje do větší hloubky nežli jeho česká verze. V následujících kapitolách diplomové práce bych se ráda věnovala mimo jiné i tomu, jak se oba dva plány věnují ekonomickému zabezpečení ve stáří či dluhové problematice seniorů.

Na závěr této kapitoly připomenu obecné dokumenty týkající se seniorů v tuzemsku: Ústavní zákon č. 2/1992 o vyhlášení Listiny základních práv a svobod; Listina základních práv Evropské unie; Evropská Charta práv a svobod starších osob vyžadujících dlouhodobou péči a pomoc.

2 Sociální práce

V druhé kapitole své diplomové práce se stručně věnuji tématu sociální práce se seniory a sociálním službám, které mohou senioři využívat.

Definovat sociální práci (social work) není snadné. Odborníci dnes již běžně hovoří o krizi sociální práce (či mizérii sociální práce), která spočívá v rozmazávání její identity, faktickém výkonu sociální práce nekvalifikovanými pracovníky, ztrátě společenské prestiže sociální práce, v oslabování sociálního státu a snižování státních výdajů na systém státem garantované sociální pomoci. (Elichová, 2017) Ačkoliv je sociální práce v současné době nejistě vymezena považuji za nutnost sociální práci definovat pro účely této diplomové práce. Odborníci Pavel Navrátil a Libor Musil, definují sociální práce takto: „*Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na zlepšení nebo obnovení sociálního fungování klienta a na tvorbu společenských podmínek příznivých pro tento cíl.*“ (Janebová, 2014, s. 16) Oldřich Matoušek definuje sociální práci takto: „*Sociální práce je společensko-vědní disciplína i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů atd. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. Sociální práce je hlavním přístupem při poskytování sociální pomoci.*“ (Matoušek, 2008, s. 200, 201) V odborné literatuře lze jistě nalézt mnoho definic sociální práce, uvádím proto pouze tyto dvě, které dle mého názoru vykreslují podstatu sociální práce.

Sociální pracovník (social worker) je v České republice v současnosti definován zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách v § 109 takto: „*Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytujících služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace, zjišťuje potřeby obyvatel obce a kraje a koordinuje poskytování sociálních služeb.*“

2.1 Sociální práce se seniory

Věk sám o sobě není důvodem zvýšené potřeby péče. Potřeba sociální práce se seniory se objevuje v nenadálých situacích způsobených sociálními či zdravotními faktory. Sociální práce by měla směřovat k nejvíce ohroženým seniorům, tj. osaměle žijícím, starším nad 80 let, propuštěným z hospitalizace, dlouhodobě nemocným léčeným doma, křehkým, dezorientovaným, trpícím demencí či depresí, žijícím v nevyhovujících podmínkách, zejména těch bytových, sociálně či geograficky izolovaným, vystaveným špatnému zacházení, diskriminaci atd. Nutná část sociální práce se zabývá péčí o ty seniory, jichž se dotýká pokles funkčního stavu a soběstačnosti. Pokles se může týkat hybnosti, smyslového vnímání, orientace a jiných kognitivních funkcí. Omezení funkčního stavu a soběstačnosti může pro seniora znamenat omezení v jeho schopnosti uspokojovat své každodenní potřeby, udržovat kontrolu nad svým životem v míře, na kterou je zvyklý, čímž se výrazně sníží kvalita jeho života. Překážky v uspokojování svých potřeb a životních úkolů mohou být i psychologické a sociální a tak neschopnost v jedné oblasti může vyvolat neschopnost v oblasti jiné, čímž dochází k rozvíjení tzv. spirály neschopnosti čili naučené neschopnosti. Smyslem sociální práce je pomoci seniorovi vyjít ven z bludného kruhu nezvládnutí. (Matoušek, 2010)

Se seniory lze pracovat skrze různé metody sociální práce, jedná se například o: poradenství, případovou práci, skupinovou práci, metody case managementu, validaci, preterapii, videotrénink interakcí, reminiscenční terapii (práci se vzpomínkami), logoterapii, ergoterapii, muzikoterapii, arteterapii, trénování paměti apod.

Kritické body v sociální práci se seniory

Sociální práce se seniory přináší určité kritické momenty, například:

- Nelze vést ostrou hranici mezi zdravotní péčí a sociální prací, v péči o seniora je nutná spolupráce oborů
- Pro seniory mohou být náročné situace, kdy přichází změny, sociální pracovník pomáhá klientovi adaptovat se na změnu (práce s klientovým životním příběhem)
- Sociální pracovník musí být vybaven specifickými dovednostmi, zejména pokud má senior problém s komunikací (např. demence, duševní onemocnění) musí sociální pracovník rozpoznat potřeby seniorů

- Sociální pracovník musí při práci se seniorem zohlednit i jeho rodinné prostředí (Matoušek, 2010)

2.2 Sociální služby pro seniory

Odvětvím sociální práce jsou sociální služby, jejichž působnost v České republice vymezí zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Sociální služby lze chápat v širším pojetí, tzn. posláním sociální služby je snaha umožnit lidem, kteří se ocitli v nepříznivé sociální situaci, zůstat rovnocennými členy společnosti, s cílem zlepšit jejich kvalitu života. Sociální služby by měli zohledňovat klienta samotného tak i jeho širší společenské prostředí, zejména rodinu. Cílem sociálních služeb je mimo jiné podpořit rozvoj nebo alespoň zachování stávající míry soběstačnosti. V užším pojetí lze sociální služby chápat jako součást státního systému sociálního zabezpečení. Druhy sociálních služeb upravuje výše uvedený zákon, ten stanoví i poskytování sociální služby bezplatně či za úhradu. Sociální služby poskytované za úhradu si klient může nakupovat skrze přiznaný příspěvek na péči, který upravuje tentýž zákon a vyplácí Úřad Práce České Republiky. (Dvořáčková, 2013; Dvořáčková, 2012)

Dle §32 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách rozlišujeme následující sociální služby: sociální poradenství, služby sociální péče, služby sociální prevence. Přičemž senior zpravidla využije nejvíce služeb sociální péče, případně sociální poradenství.

Dle §33 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách jsou sociální služby poskytovány ve formě pobytové, ambulantní, terénní. Senior, jehož soběstačnost je snížena, ale může využít všechny formy sociálních služeb.

Dle §38 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jsou služby sociální péče takové služby, které napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem podpořit život v jejich přirozeném sociálním prostředí a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a v zacházení. Každý má právo na poskytování služeb sociální péče v nejméně omezujícím prostředí.

Senioři mohou využít poměrně širokou škálu sociálních služeb, zejména se jedná o: osobní asistenci (§ 39), pečovatelskou službu (§ 40), tísňovou péči (§ 41), průvodcovské a předčitatelské služby (§ 42), odlehčovací služby (§ 44), centra denních

služeb (§ 45), denní stacionáře (§ 46), týdenní stacionáře (§ 47), domovy pro seniory (§ 49), domovy se zvláštním režimem (§ 50).

3 Ekonomické zabezpečení seniorů

V každé životní etapě se lidé potýkají s řešením ekonomického zabezpečení sebe samých, každé období přináší něco, co je či bude potřeba řešit. Přirozeně tak i stáří má své specifické oblasti ekonomického zabezpečení. Stáří jako poslední etapa v lidském životě přináší nutnost finančního zajištění. Jedinci se na stáří mohou připravovat různě, schováváním peněz do „polštáře“, využitím privátní sféry v oblasti důchodového spoření, spolehnutím se na stát, tzn. být účastníkem sociálního pojištění. *„K zajištění plnohodnotného života ve stáří je nezbytné i přiměřené hmotné zabezpečení jako předpoklad ekonomické nezávislosti seniorů. Hmotné zabezpečení ve stáří je důsledkem celoživotní aktivity každého jedince a jeho odpovědného přístupu k přípravě na stáří.“* (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016, str. 81)

V této kapitole diplomové práce se budu věnovat vymezení základních pojmů, týkající se ekonomického zabezpečení ve stáří a státnímu zajištění seniorů, definuji systém sociálního zabezpečení České republiky, charakterizuji jeho pilíře, uvedu základní legislativu a dávky, které může senior z těchto systémů čerpat, budu se věnovat sociálnímu zabezpečení seniorů na Slovensku, porovnáám vládní strategie České i Slovenské republiky a to jak se věnují ekonomickému zabezpečení ve stáří.

Podstatnou a nezastupitelnou rolí v tématu ekonomického zabezpečení seniorů je sociální politika. Chápat sociální politiku lze různě, což je zapříčiněno řadou okolností. Obecně lze sociální politiku pojímat jako politiku, která se primárně orientuje na člověka, na rozvoj a kultivaci jeho životních podmínek, na rozvoj jeho osobnosti a kvality života. Sociální politiku je nutné vnímat jako celek, jako určitý systém se svými četnými a komplikovanými vazbami, včetně vazeb na ostatní prvky společenského systému. (Krebs, 2010)

Krebs (2010) definuje základní principy sociální politiky:

- Princip sociální spravedlnosti
- Princip sociální solidarity
- Princip ekvivalence
- Princip subsidiarity
- Princip participace

Solidarita je dle mého názoru klíčovým pojmem v oblasti ekonomického zabezpečení ve stáří. Solidarita je téma poslední dobou velmi skloňované zejména sociální politikou vlády, která silně narušuje principy jak dobrovolné, tak povinné solidarity, a která systémově nevyváženými zásahy ohrožuje část populace sociálním vyloučením. Solidaritu lze chápat jako vzájemnou podporu či sounáležitost, která souvisí především s utvářením a rozdělováním životních podmínek a prostředků jedinců a sociálních skupin v zájmu naplňování ideje sociální spravedlnosti. Solidarita je výrazem toho, že člověk je sociální čili společenská bytost, která je do jisté míry vždy a za všech okolností svou existencí závislá na soužití ve společnosti jako celku. Solidarita je také výrazem lidského porozumění a pospolitosti, vzájemné soudržnosti a odpovědnosti. Solidaritu lze rozdělit na dobrovolnou a nedobrovolnou. Dobrovolná solidarita vychází z přirozené lidské potřeby se kolektivně bránit a jedná se například o: pomoc a podporu jinému, humanitární pomoc lidem v nouzi, dobrovolnictví, filantropii atd. Nedobrovolná solidarita je produktem evropské civilizace, je definována a organizována státem (v českých podmínkách se jedná především o platbu daní a platby pojistného na sociální zabezpečení) a zahrnuje všechny formy sociálního pojištění, sociálního zaopatření, sociální péče, sociálních služeb. Rozsah povinné solidarity je předurčen kodifikovanými sociálními právy občanů, tj. Ústavou České republiky, Listinou základních práv a svobod a mezinárodními úmluvami. (Krebs, 2010; Tomeš, Šámalová, 2017)

Sociální zabezpečení je nedílná součást sociální politiky a je chápáno jako prostředek k realizaci úkolů a cílů sociální politiky. Systém sociálního zabezpečení lze obecně chápat jako soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím lze předcházet sociálním událostem lidí, zmírňovat a odstraňovat následky sociálních událostí. Sociální zabezpečení lze chápat i jako soubor opatření formující solidaritu s lidmi, kteří čelí (hrozbě) nedostatku příjmů (tj. příjmů z placené práce) nebo se nacházejí v situaci, jež vyžaduje mimořádné výdaje. Sociální zabezpečení lze charakterizovat jako souhrn právních, finančních a organizačních nástrojů a opatření s cílem kompenzovat nepříznivé finanční a sociální důsledky různých životních okolností a událostí ohrožující uznaná sociální práva. Nejrozšířenějším pojetím sociálního zabezpečení v současné době je ve smyslu souhrnného označení pro všechny sociální instituce poskytující občanům (za podmínek daných zákonem i cizincům): poradenství, ochranu

(prevenci), materiální a peněžní plnění (věci a dávky), služby, azyl k uspokojení sociálních (společností uznaných) potřeb. (Veteška 2017; Krebs, 2010)

3.1 Systém sociálního zabezpečení České republiky

V rámci transformace byly na počátku 90. let v České republice v souladu se sociální reformou zahájeny práce na vytvoření tří na sebe navazujících, relativně samostatných systémů: sociální pojištění, státní sociální podpora, sociální pomoc. Tyto systémy sociálního zabezpečení se od sebe liší ve třech hlavních aspektech: a. jakou situaci řeší; b. jakým způsobem jsou jednotlivé dávky v jednotlivých systémech financovány; c. jakým způsobem jsou tyto systémy organizačně zabezpečeny. (Krebs, 2010) Níže budou popsány pilíře sociálního zabezpečení České republiky ve vztahu seniorům (tj. co vše může senior čerpat ze systému sociálního zabezpečení České republiky)

I. Sociální pojištění

Sociální pojištění (social insurance) je povinný zákonem daný finanční systém, kterým jsou skrze pravidelné odvody ze mzdy či platu řešeny státem uznané sociální události, na které se může občan předem připravit (pojistit). Zákon stanoví osobní rozsah (okruh povinně pojištěných osob, okruh povinných plátců pojistného) a věcný rozsah (pojištěné sociální události, podmínky vzniku a trvání nároků a výši nároků). Obligatorní sociální pojištění patří k nejrozšířenějším institucionalizovaným formám sociálního zabezpečení, neboť nabádá občany nespolehat se na státní pomoc, ale naopak je nutí postarat se o sebe a svou rodinu uložением části finančních zdrojů do povinného systému. Financování konkrétních dávek sociálního pojištění z vybraného pojistného může být řešeno metodou fondového financování či metodou průběžného financování (označovaná zkratkou PAYG, z anglického pay-as-you-go). Vzhledem k inflaci, která byla důsledkem druhé světové války a znehodnocovala naspořené prostředky, se ve financování sociálního pojištění více užívá přerozdělování financí metodou PAYG, které funguje i v České republice, v rámci tzv. prvního pilíře důchodového systému, který je státem garantovaný a povinný. (Kahoun, 2013; Matoušek, 2008; Krebs, 2010) V této kapitole diplomové práce se v rámci sociálního pojištění budu věnovat pouze prvnímu povinnému pilíři důchodového systému (důchodové pojištění).

Stěžejní legislativou, která upravuje oblast důchodového pojištění je zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, dále oblast sociálního pojištění upravuje zákon č. 589/1992 Sb. o pojistném na sociálním zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti

a zákon č. 582/1991 Sb. o organizaci a provádění sociálního zabezpečení. V procesních úkonech v oblasti sociálního pojištění se použije zákon č. 500/2004 Sb. správní řád. Mezi základní instituce, které se věnují sociálnímu pojištění v České republice, patří: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Česká správa sociálního zabezpečení, Okresní správa sociálního zabezpečení, případně Ministerstvo vnitra, Ministerstvo obrany, Ministerstvo spravedlnosti.

Zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění stanoví **dávky důchodového pojištění**, které lze z tohoto systému čerpat, senioři pak mohou využít starobní, invalidní, vdovský a vdovecký důchod. Výše důchodů se skládá ze dvou složek, základní výměra a procentní výměra. Výše základní výměry je stanovena pevnou částkou, stejnou pro všechny druhy důchodů a určí se pro každý kalendářní rok (každý rok se částka základní výměry důchodů mění). V roce 2018 činila výše základní výměr 2 700 Kč. Výše procentní výměry starobního důchodu se stanoví procentní sazbou z výpočtového základu podle doby pojištění získané do vzniku nároku na tento důchod a podle doby pojištění získané po vzniku nároku na tento důchod. Výše procentní výměry závisí na délce doby pojištění a výši příjmů dosažených v rozhodném období před přiznáním důchodu.

Nárok na **starobní důchod** má pojištěnec, který získal potřebnou dobu pojištění a dosáhl stanového věku (důchodového věku), podrobnosti upravuje zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění. Důchodový věk stanoví § 32 výše uvedeného zákona takto: „ (1) *Důchodový věk činí:*

a) u mužů 60 let,

b) u žen

1. 53 let, pokud vychovaly alespoň pět dětí,

2. 54 let, pokud vychovaly tři nebo čtyři děti,

3. 55 let, pokud vychovaly dvě děti,

4. 56 let, pokud vychovaly jedno dítě, nebo

5. 57 let,

jde-li o pojištěnce narozené před rokem 1936

(2) U pojištěnců narozených v období let 1936 až 1971 se důchodový věk stanoví podle přílohy k tomuto zákonu. Stanoví-li se důchodový věk s přičtením kalendářních měsíců, považuje se za důchodový věk věk dosažený v posledním přičteném kalendářním měsíci v den, který se číslem shoduje se dnem narození pojištěnce; neobsahuje-li takto určený měsíc takový den, považuje se za důchodový věk ten věk, který je dosažen v posledním dni posledního přičteného kalendářního měsíce.

(3) U pojištěnců narozených po roce 1971 důchodový věk činí 65 let.“

Česká správa sociálního zabezpečení v roce 2017 vyplatila 2 403 933 starobních důchodů, přičemž průměrná měsíční výše starobního důchodu v roce 2017 činila 11 784 Kč (muži 13 011 Kč, ženy 10 707 Kč). V roce 2018 (stav ke dni 31. 3. 2018) byla průměrná měsíční výše starobního důchodu ve výši 12 347 Kč (muži 13 615 Kč, žena 11 219 Kč), z těchto údajů zřetelně vyplývá, že muži mají zřetelně vyšší důchod, v roce 2018 (stav ke dni 31. 3. 2018) rozdíl činil měsíčně 2 396 Kč (ČSSZ. Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2017, 2018; ČSSZ, 2018)

Narřízení vlády č. 213/2018 ze dne 19. 9. 2018 stanoví výši základní výměry důchodů na částku 3 270 Kč pro rok 2019. Narřízení vlády č. 213/2018 stanoví zvýšení důchodů v roce 2019 takto: „§ 4 (1) Důchody starobní, invalidní, vdovské, vdovecké a sirotčí přiznané před 1. lednem 2019 se zvyšují od splátky důchodu splatné po 31. prosinci 2018 tak, že a) základní výměra důchodu se zvyšuje o 570 Kč měsíčně, b) procentní výměra důchodu se zvyšuje o 3,4 % procentní výměry důchodu, která náleží ke dni, od něhož se procentní výměra zvyšuje

Odchod do **předčasného starobního důchodu** určuje výše uvedený zákon v § 31 takto: „(1) Pojištěnec má nárok na starobní důchod před dosažením důchodového věku, jestliže získal dobu pojištění stanovenou podle § 29 odst. 1 nebo § 29 odst. 3 písm. a) a do dosažení důchodového věku mu ode dne, od něhož se starobní důchod přiznává, chybí nejvýše

a) 3 roky, pokud jeho důchodový věk je nižší než 63 let,

b) 5 roků, pokud jeho důchodový věk činí alespoň 63 let a dosáhl věku alespoň 60 let.“

II. Státní sociální podpora

V rámci státní sociální podpory (state social support) jsou řešeny sociální situace, které jsou na základě určitého společenského konsensu uznány za zřetele hodné, tj. sociální situace, kdy je účelné podpořit rodinu, jejíž příjem nestačí na krytí všech potřebných nákladů. Jednotlivé dávky jsou financovány z daní, tedy ze státního rozpočtu v rámci nejširší společenské solidarity. (Kahoun, 2013; Matoušek, 2008; Krebs, 2010)

Stěžejní legislativou, která upravuje oblast státní sociální podpory je zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře, v procesních úkonech v oblasti státní sociální podpory se použije zákon č. 500/2004 Sb. správní řád. Mezi základní instituce, které se věnují státní sociální podpoře v České republice, patří: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad práce, jeho krajské pobočky a kontaktní pracoviště, působnost úřadu práce stanoví zákon č. 73/2011 Sb. o Úřadu práce. Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře stanoví dávky státní sociální podpory, které lze z tohoto systému čerpat, senioři pak mohou využít **příspěvek na bydlení**.

III. Sociální pomoc

Sociální pomoc (social assistance), někdy označováno pojmem sociální péče, nahradil pojem chudinská péče a označuje jednu z nejstarších forem pomoci občanům v nouzi. Systém sociální pomoci tvoří tzv. záchrannou síť, jejímž úkolem je zachytit osoby, které se ocitly v určité obtížné životní situaci a nedokáží ji řešit samy ani s pomocí své rodiny, přičemž nemají nárok na pomoc ze systému sociálního pojištění. Sociální pomoc je povinný zákonem upravený redistributivní systém. Sociální pomoc charakterizují především peněžní či věcné dávky a služby poskytované za určitých podmínek, na základě určitých kritérií zpravidla jednotlivcům nebo rodinám, které se nacházejí na spodní hranici příjmového žebříčku nebo pod určitou úroveň sociálního minima. (Kahoun, 2013; Matoušek, 2008; Krebs, 2010)

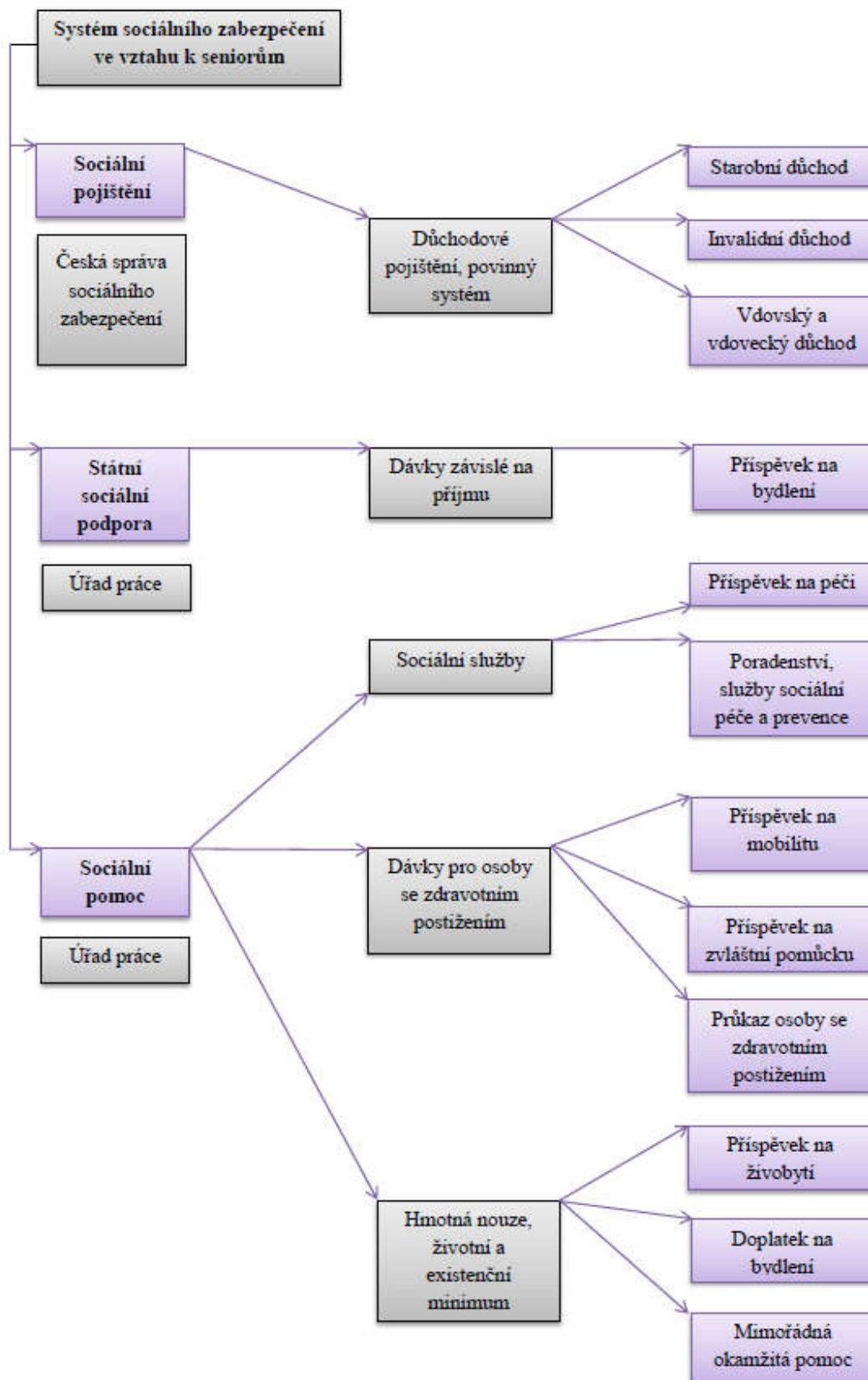
Stěžejní legislativou, která upravuje oblast sociální pomoci je:

- Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách
- Zákon č. 329/2011 Sb. o poskytování dávek pro osoby se zdravotním postižením
- Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi
- Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu

V procesních úkonech v oblasti státní sociální podpory použije zákon č. 500/2004 Sb. správní řád. Mezi základní instituce, které se věnují sociální pomoci v České republice patří: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Úřad práce, jeho krajské pobočky a kontaktní pracoviště, působnost úřadu práce stanoví zákon č. 73/2011 Sb. o Úřadu práce.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách stanoví sociální dávku **příspěvek na péči**, dále stanoví **sociální služby**. Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi stanoví dávky hmotné nouze, které lze z tohoto systému čerpat senioři mohou využít všech dávek z tohoto systému, jedná se o: **příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc**. Zákon č. 329/2011 Sb. o poskytování dávek pro osoby se zdravotním postižením stanoví dávky pro osoby se zdravotním postižením, které mohou využít i senioři například v případě omezené mobility, jedná se o: **příspěvek na mobilitu, příspěvek na zvláštní pomůcku a průkaz osoby se zdravotním postižením**. Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu se použije při výpočtu nepojistných sociálních dávek.

Schéma systému sociálního zabezpečení České republiky pro seniory

3.2 Systém sociálního zabezpečení Slovenské republiky

Každoročně si 28. 10. připomínáme státním svátkem důležitý moment v našich dějinách, v roce 1918 vznikl samostatný Československý stát. Systém sociálního zabezpečení Slovenské republiky se utvářel na podobných základech jako v České republice, což je dáno společným historickým a politickým vývojem. Po vzniku samostatné České a Slovenské republiky k datu 1. 1. 1993 je možno sledovat samostatný vývoj sociálního zabezpečení obou republik zvláště, v období 90. let došlo v obou zemích k významné transformaci sociálního systému, který se postupně měnil a vyvíjel až do dnešní doby. Níže budou popsány pilíře sociální zabezpečení Slovenské republiky ve vztahu seniorům (tj. co vše může senior čerpat ze systému sociálního zabezpečení Slovenské republiky)

I. Sociální pojištění

Sociální pojištění na Slovensku upravuje zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, který definuje oblasti sociálního pojištění. Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení upravuje: nemocenské pojištění, důchodové pojištění, úrazové pojištění, garanční pojištění, pojištění v nezaměstnanosti. V této kapitole diplomové práce se v rámci sociálního pojištění budu věnovat pouze důchodovému pojištění a z něho vypláceného starobnímu důchodu. Důchodové pojištění Slovenské republiky je v základním principu stejné jako u nás, senioři mohou ze systému čerpat starobní důchod, předčasný starobní důchod, invalidní důchod, vdovský a vdovecký důchod. (Hrozenková, Dvořáčková, 2013; Kellnerová, 2017)

Mezi základní instituce, které se věnují sociálnímu pojištění na Slovensku, patří: Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny. Stěžejní institucí v oblasti sociálního pojištění je Sociálna poisťovňa, která je zřízena jako veřejnoprávní instituce pověřená výkonem nemocenského, důchodového, úrazového, garančního pojištění a pojištění v nezaměstnanosti. (Sociálna poisťovňa, 2018)

Nárok na **starobní důchod** má pojištěnec, který získal nejméně 15 let doby důchodového pojištění a dovršil důchodového věku. Jednotná hranice důchodového věku 62 let pro ženy i muže byla na Slovensku stanovena do roku 2016. Od 1. ledna se změnil způsob určení důchodového věku pro pojištěnce narozené po roce 1954. Důchodový věk se v jednotlivých kalendářních měsících prodlouží o počet dní, který každoročně stanoví Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny v závislosti

vývoje přiměřené střední délky života společné pro muže a ženy zjištěné Statistickým úřadem Slovenské republiky. Důchodový věk na rok 2018 byl stanoven na 62 let a 139 dní. Dle § 66 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení se výše starobního důchodu určí jako součin průměrného osobního mzdového bodu, období důchodového pojištění získaného ke dni vzniku nároku na starobní důchod a aktuální důchodové hodnoty. (Hrozenská, Dvořáčková, 2013; Kellnerová, 2017; Starobný dôchodok, 2018)

Sociálna poisťovňa v roce 2017 vyplatila 1 064 393 starobních důchodů, přičemž průměrná měsíční výše starobního důchodu v roce 2017 činila 428,31 eur. V roce 2018 (stav ke dni 30. 3. 2018) činila průměrná měsíční výše starobního důchodu 439,27 eur. (Počet vyplácaných dôchodkov, 2018)

Odchod do **předčasného starobního důchodu** upravuje výše uvedený zákon v § 67 takto:

„ (1) Poistenec má nárok na predčasný starobný dôchodok, ak ku dňu, od ktorého žiada o jeho priznanie,

a) bol dôchodkovo poistený najmenej 15 rokov,

b) chýbajú mu najviac dva roky do dovŕšenia dôchodkového veku a

c) suma predčasného starobného dôchodku je vyššia ako 1,2-násobku sumy životného minima pre jednu plnoletú fyzickú osobu podľa osobitného predpisu.“

Slovenský systém sociálního zabezpečení pracuje od 1. července 2015 s pojmem **minimální důchod**. Účelem minimální důchodu je zabezpečit občanovi důchodový příjem na takové úrovni, aby nebyl odkázaný na pomoc v hmotné nouzi. O přiznání minimální důchodu není nutné žádat, o nároku na zvýšení důchodu na minimální důchod rozhodne Sociálna poisťovňa sama. Za 30 let kvalifikovaného období je minimální důchod 271,30 eur měsíčně. Tato částka představuje 1,36 násobek sumy životního minima. (Minimálny dôchodok, 2018)

II. Sociální podpora

Systém stání sociální podpory Slovenské republiky vznikl v roce 1994 s cílem pomáhat rodinám s nezaopatřenými dětmi. Systému stání sociální podpory Slovenské republiky není tedy nutné se nadále věnovat v souvislosti se sociálním zabezpečením seniorů. (Hrozenská, Dvořáčková, 2013; Kellnerová, 2017)

III. Sociální pomoc

Stěžejní legislativou, která upravuje oblast sociální pomoci je:

- Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálních službách
- Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia
- Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi
- Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime

Mezi základní instituce, které se věnují sociální pomoci na Slovensku, patří: Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny. Stěžejní institucí v oblasti sociálního pojištění je Ústredie práce, sociálních věcí a rodiny, které jej orgánem státní správy zabezpečující výkon státní správy v oblasti sociálních věcí, služeb, zaměstnanosti. Ústredie řídí, kontroluje, koordinuje a metodicky usměrňuje výkon prostřednictvím 46 úřadů práce, sociálních věcí a rodiny. (Ústredie práce, sociálních věcí a rodiny, 2018)

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálních službách upravuje právní vztahy při poskytování sociálních služeb, financování sociálních služeb a dohled na poskytování sociálních služeb. Sociální služby se dělí na: sociální služby krizové intervence, sociální služby na podporu rodin s dětmi, sociální služby na řešení nepříznivé sociální situace z důvodu těžkého zdravotního postižení, nepříznivého zdravotního stavu, anebo z důvodu dovršení důchodového věku, sociální služby s použitím telekomunikačních technologií, podpůrné služby. Sociální služby se poskytují ambulantní, terénní, pobytovou nebo jinou formou podle nepříznivé sociální situace a prostředí, v kterém se fyzická osoba nachází.

Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia upravuje dávky na kompenzaci sociálních důsledků těžkého zdravotního postižení, průkazy osoby s těžkým zdravotním postižením. Dávky na kompenzaci jsou příspěvky: na osobní asistenci, na koupi pomůcky, na výcvik používání pomůcky, na úpravu a opravu pomůcky, na koupi zvedacího zařízení, na koupi a úpravu osobního motorového vozidla, na přepravu, na úpravu bytu, na úpravu rodinného domu, na úpravu garáže, na kompenzaci zvýšených výdajů, na péči. Posouzením podmínek nároku na získání dávky a průkazu se zabývá

posudkový lékař, sociální pracovník, případně další odborníci. V rámci poskytnutí příspěvku na kompenzaci se posuzují majetkové a příjmové poměry žadatele.

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi definuje hmotnou nouzi jako stav, kdy příjem členů domácnosti nedosahuje sumy životního minima (zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime) a členové domácnosti si nemohou zvýšit příjem domácnosti. Výše uvedený zákon stanoví, že základní životní podmínky jsou: jedno teplé jídlo denně, potřebné ošacení a bydlení. Dávky vyplácené ze systému hmotné nouze jsou: dávka v hmotné nouzi, aktivační příspěvek, příspěvek na nezaopatřené dítě, příspěvek na bydlení, osobní (zvláštní) příspěvek, jednorázová dávka.

3.3 Komparace systémů sociálního zabezpečení České a Slovenské republiky

V této části své diplomové práce se budu věnovat komparaci systému sociálního zabezpečení České a Slovenské republiky ve vztahu k seniorům. Uvědomuji si, že systémy sociálního zabezpečení České a Slovenské republiky jsou velmi rozsáhlé a podrobné srovnání by v rámci rozsahu této práce nebylo možné.

Vzhledem k tomu, že se Česká a Slovenská republika vyvíjela obdobně a po rozdělení států došlo k transformaci sociálního systému, jsou oba dva systémy sociálního zabezpečení postaveny na třech totožných základních pilířích: 1. Sociální pojištění; 2. Sociální podpora (Státní sociální podpora); 3. Sociální pomoc (sociální péče).

I když jsou systémy postaveny na společných základech, jsou ve vztahu k seniorům mezi nimi patrné rozdíly.

I. Sociální pojištění

V rámci systému sociálního pojištění lze spatřit rozdíl již v základním členění, kdy na Slovensku je řešeno i úrazové a garanční pojištění. V podmínkách nároku na starobní důchod spatřuji zejména rozdíl v tom, že na Slovensku je potřebná doba pojištění 15 let, v České republice se potřebná doba pojištění mění (například: senioři, kteří dosáhli důchodového věku v roce 2018, musí současně splnit dobu pojištění nejméně 35 let pro přiznání starobního důchodu). Důchodový věk je obdobný v obou zemích, Slovensko stanovuje důchodový věk v roce 2018 na 62 let a 139 dní (avšak s podmínkou zvyšování důchodového věku každý rok), v Česku je důchodový věk pro pojištěnce narozené po roce 1971 stanoven na 65 let. V roce 2017 Slovensko

vyplatilo 1 064 393 starobních důchodů, Česko v tomtéž roce vyplatilo 2 403 933, vzhledem k počtu obyvatel obou zemí (Slovensko: 5,4 mil. obyvatel; Česko: 10,58 mil. obyvatel) lze konstatovat, že v Česku pobírá důchod každý 4 obyvatel a na Slovensku každý 5 obyvatel. V roce 2017 činila průměrná výše českých starobních důchodů 11 784 Kč, slovenská výše činila v témže roce 428,31 eur, vzhledem jiné měně, jiným životním podmínkám, jiným nákladům na život apod. nelze konstatovat, zda jsou výše důchodů adekvátní a obdobné. Inspirací od slovenských kolegů se nám může stát institut minimálního důchodu.

II. Sociální podpora

V rámci systému státní sociální podpory není možné se komparaci České a Slovenské republiky věnovat, protože Slovenský systém státní sociální podpory je primárně určen k podpoře rodin a dětí, v základním principu je tento systém totožný v obou zemích, avšak Česká republika má v rámci tohoto systému k dispozici příspěvek na bydlení.

III. Sociální pomoc

V rámci systému sociální pomoci lze konstatovat, že principy a struktura sociální pomoci je v obou zemích shodná, při bližším zkoumání bychom jistě dospěli k odlišnostem. Poskytování sociálních služeb je ukotveno v jedné ucelené právní normě jak na Slovensku, tak v Čechách, členění služeb je odlišné, formy poskytování sociálních služeb jsou totožné. Příspěvky pro osoby se zdravotním postižením Slovenský systém definuje přesněji a stanoví jednotlivé dávky na jednotlivé koupě kompenzačních pomůcek, Český systém pracuje s jednou univerzální dávkou. Obě dvě země disponují průkazy pro osoby se zdravotním postižením. Předpokládám, že Slovensko nevyplácí v takové míře dávky hmotné nouze seniorům (institut minimálního důchodu) jako Česko, Slovensko taktéž nepracuje s poukázkami hmotné nouze. Obecně je hmotná nouze definována jako záchranná sociální síť, což dle mého názoru Slovensko aplikuje lépe než Česko.

3.4 Komparace vládních programů České a Slovenské republiky ve vztahu k sociálnímu zabezpečení seniorů

Česká i Slovenská republika mají své vládní programy týkající se stárnutí (viz kapitola 1. 4), v této kapitole své diplomové práce budu charakterizovat, jak se oba dva vládní programy věnují sociálnímu zabezpečení seniorů.

Český „*Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017*“ se věnuje sociálnímu zabezpečení seniorů v kapitole Zaměstnávání starších pracovníků a seniorů. Víze akčního plánu „*Senioři jako zkušení, vysoce odborní pracovníci na trhu práce při flexibilních podmínkách pro jejich postupný přechod z pracovní aktivity do starobního důchodu*“. Víze předpokládá vytvoření účinné komplexní strategie podporující ekonomickou aktivitu starších pracovníků skrze optimální nastavení důchodového systému. Maximální využití potenciálu pracovní síly je předpokladem dlouhodobé finanční udržitelnosti a schopnosti systému v budoucnu poskytovat přislíbené dávky. „*Důchodový systém musí ponechat každému co nejširší prostor pro individuální volbu způsobu odchodu do důchodu a neměl by vytvářet podněty k předčasnému opouštění trhu práce ani bariéry pro ekonomickou aktivitu seniorů*“. Zvýšená míra zaměstnanost osob starších 50 let bude nezbytným předpokladem pro životaschopnost důchodového systému. Jinými slovy dle mého názoru udržitelnost důchodového systému bude závislá na samotných pracujících seniorech, kteří jej skrze využití svého pracovního potenciálu udrží. Čili senioři budou vydělávat na důchody seniorů. Výše uvedená víze stanovuje dva strategické cíle: „*Strategický cíl D1: Zajistit kvalitní informovanost o důchodové reformě a možnostech pracovní činnosti v kombinaci s dávkou v důchodovém systému*“ a „*Prodloužit pracovní kariéru pracovníků a motivovat je k odkladu odchodu do důchodu prostřednictvím úpravy legislativních podmínek, podporovat zaměstnavatele k akcentování konceptu Age managementu na pracovištích a bojovat proti výskytu věkové diskriminace*“. Rozpracování výše uvedeného strategického cíle D1 je uvedeno v příloze této diplomové práce. Rozpracování strategického cíle D2 neuvádím, protože není k tématu této práce relevantní. (Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, 2018, s. 19 – 22) Bohužel musím konstatovat, že se neztotožňuji s výše uvedenými myšlenkami národního akčního plánu.

Slovenský „Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020“ sa venuje sociálnemu zabezpečeniu seniorů v kapitole Nezávislý, bezpečný a kvalitný život starších ľudí v podkapitole Dúchodový systém. Slovenský národný program stanovuje v oblasti dúchodového pojišteni deset cílů:

„Cieľ 1: Ustanoviť minimálny dôchodok v závislosti od počtu odpracovaných rokov tak, aby sa fyzické osoby, ktoré odpracujú zákonom ustanovený počet rokov neocitli v systéme sociálnej pomoci.

Cieľ 2: Priebežne vyhodnocovať zvyšovanie dôchodkových dávok vyplácaných zo systému sociálneho poistenia aj v závislosti od ekonomického vývoja a v prípade potreby prijať opatrenia na ochranu primeranosti dôchodkových dávok.

Cieľ 3: Zvážiť možnosti zavedenia alternatívy k odchodu do starobného dôchodku.

Cieľ 4: Zvážiť možnosť postupného odchodu do dôchodku.

Cieľ 5: Zanalyzovať možnosti sprísnenia podmienok nároku na predčasný starobný dôchodok.

Cieľ 6: Stanoviť optimálne podmienky vyplácania doplnkového výsluhového dôchodku zo systému doplnkového dôchodkového sporenia.

Cieľ 7: Analyzovať vymožitelnosť práva pri povinných príspevkoch zamestnávateľov na doplnkové dôchodkové sporenie tých zamestnancov, ktorí vykonávajú práce zaradené do kategórie 3 a 4.

Cieľ 8: Zvážiť prípravu novej legislatívnej normy umožňujúcej a regulujúcej transformáciu dlhodobých aktív občanov Slovenska na dlhodobý pravidelný príjem v starobe.

Cieľ 9: Zanalyzovať možnosti zavedenia novej dávky poskytovanej z doplnkového dôchodkového sporenia, ktorá by bola určená pre občanov v preddôchodkovom veku.

Cieľ 10: Zanalyzovať možnosti zavedenia poistenia v odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby.“ (Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 - 2020, 2018, s. 41 – 45)

Každý cieľ ďalej stanovuje gestora, spolupracujúci subjekty, termín splnenia.

Z výše uvedených charakteristik národných programů je zřejmé, že Slovenská republika si potrebnosť řešení tématu uvědomuje více než Česká republika. Přestože se většina cílů týká analýz a zvažování možností může si Slovensko odškrtnout splnění cíle č. 1.

4 Dluhová problematika seniorů

V poslední kapitole teoretické části své diplomové práce se budu věnovat vymezení základních pojmů, které se týkají dluhové problematiky, včetně finanční gramotnosti, dále vydefinuji dluh a jeho vznik, rozpočet seniorů, vymezím možné příčiny zadlužení a předlužení, navrhnou případné řešení dluhů. Kapitulu uzavřu komparací vládní strategie České i Slovenské republiky a to jak se věnují dluhové problematice seniorů.

4.1 Základní pojmy

Finanční gramotnost lze v určitém kontextu vnímat jako prevenci a příčinu dluhové problematiky. Život na dluh se pro nejedny z nás stal běžnou životní situací, a to díky podbízivému prodeji nových finančních produktů, které jsou umocněny reklamou. Z tohoto důvodu je nutné dávat všem skupinám obyvatelstva naší společnosti informace v podobě finanční gramotnosti. (Ondřej, 2012) Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů člověka, nepostradatelných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svoji rodinu. Finančně gramotný člověk je schopen zodpovědně spravovat osobní či rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace a měnící se ekonomickou situaci. S pojmem finanční gramotnost se pojí mnoho dalších pojmů, ve kterých je třeba se orientovat, jsou to např. peněžní gramotnost, cenová gramotnost, informační gramotnost, právní gramotnost, ochrana spotřebitele a rozpočtová gramotnost. (Balabán, 2011) Jsou-li senioři finančně gramotní či negramotní nelze říci, je nutné vnímat historický kontext vývoje společnosti. Nicméně lze konstatovat, že orientace v dnešních finančních situacích může být pro seniory obtížná, a proto může dojít k oslabení či ztrátě jejich finanční gramotnosti.

Peníze jsou obecně přijímaným aktivem, kterým lze realizovat platbu za zboží a služby. Peníze v naší společnosti mají několik funkcí: a. Peníze můžeme pojímat jako prostředek směny, směnu lze učinit bezhotovostně (převodem peněz z účtu na účet, platební kartou) nebo hotově (bankovky a mince); b. Peníze jako účetní jednotka; c. Peníze jako uchovatel hodnoty. (Balabán, 2011; Štogr 2013)

4.2 Rozpočet seniorů

Každá osoba by měla mít v životě nějaké příjmy (příjmy jsou zpravidla omezené) a nějaké výdaje². Výdaje jsou přirozeně omezené našimi příjmy. (Brabec, 2016).

Příjmy seniorů

Zajištění přiměřeného příjmu, který je slučitelný s lidskou důstojností, je mimo jiné součástí prevence proti chudobě a sociálnímu vyloučení osob. Adekvátní podpora příjmů seniorů přispívá k osobnostnímu rozvoji, seberealizaci, vlastnění sebe samého, ale i k dosažitelnosti veřejných služeb, včetně přístupu k bydlení, informacím, zdravotní péči apod. (Čevela, Čeledová, 2014) Hlavním příjmem seniorů je bezpochyby důchod, povětšinou starobní. Na základě mých dosavadních zkušeností si dovoluji tvrdit, že mezi klienty sociální práce povětšinou nepatří senioři, kteří by měli na své stáří ušetřeno tak, aby dorovnali své příjmy za dob aktivního působení na trhu práce. Průměrná mzda v České republice v prvním čtvrtletí v roce 2018 činila 25 674 Kč, k témuž datu činila průměrná měsíční výše starobního důchodu 12 347 Kč. Nerada bych se pouštěla do analýzy nákladů na život v porovnání s příjmy. Nicméně zjednodušeně lze konstatovat, že pokud je průměrná mzda oproti průměrnému starobnímu důchodu téměř dvojnásobná, není pro seniory možná udržitelnost domácího rozpočtu. Průměrná mzda a průměrný důchod je stále jen statistickým údajem a v praxi průměrné mzdy sociální pracovníci nedosahují, stejně jako jejich klienti – senioři nedosahují průměrné výše starobního důchodu. Avšak i přes tyto má tvrzení si lze na základě těchto statistických údajů zhodnotit, jak se naše společnost věnuje ekonomického zabezpečení ve stáří.

Výdaje seniorů

Výdaje seniorů můžeme rozdělit jako výdaje pravidelné – nezbytné (potraviny, hygienické potřeby, nájemné, poplatky atd.) a výdaje – nepravidelné (například televizor, pračka atd.) (Brabec, 2016). Nicméně senior může mít výdaje zvýšeny o položky, a to například léky, častější dopravování k lékaři, speciální pomůcky pro běžnou denní potřebu apod.

² „Existuje nepsané pravidlo, podle kterého se nedoporučuje, aby celkové zadlužení (půjčky, hypotéka, kreditní karty, apod.) a z něj vyplývající měsíční splátky, přesahovaly více než třetinu našich příjmů!“ (Balabán, 2011, s. 313)

4.3 Dluh a jeho vznik

Do povědomí společnosti se může dostávat názor, že dluh není nic špatného a tak se stává běžnou součástí našich dní. V současné době dochází k zadlužování obyvatelstva a život na dluh nebo na úvěr se tak stává naší součástí. (Ondřej, 2012) „*Dluh je tradičně vnímán negativně.*“ (Balabán, 2011, s. 25) Vnímání dluhu je zcela individuální záležitost každého člověka a obecně je lidské vnímání ovlivněno mnoha faktory.

„*Dluh je obsahem závazkového (právního) vztahu. Představuje jednat právní povinnost dlužníka poskytnout určitou hodnotu věřiteli, tedy chování dlužníka směřující se splnění závazku (k uspokojení věřitele).*“ (Hendrych, 2009, s. 147) Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, §1721 definuje závazek takto: „*Ze závazku má věřitel vůči **dlužníku** právo na určité plnění jako na pohledávku a dlužník má povinnost toto právo splněním **dluhu** uspokojit.*“

Dluhy vznikají zpravidla ze dvou základních zdrojů, ze zákonné povinnosti, z právního jednání, tj. z uzavřených smluv. **Dluhy, které vznikají ze zákonné povinnosti, jsou například:** dluhy na zdravotním pojištění, dluhy na daních, dluhy na povinném ručení, dluhy za různé poplatky, např. za popelnice, za psa, za využití lékařské pohotovosti atd., dluhy za protiprávní jednání, zpravidla za pokuty, např. pokuta za jízdu v městské hromadné dopravě bez platného dokladu (jízda na „černo“) atd. (Hendrych, 2009; Hrdinková, Mati, 2013) Dle mých poznatků většina seniorských dluhů vzniká na poplatcích, které si nehlídali nebo nezvládali platit, například dluhy na poplatcích za svoz odpadu. Tento problém do jisté míry vyřešila novela zákona č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích, která je platná od roku 2016, která mimo jiné hovoří o tom, kdo je osvobozen od těchto poplatků, mimo jiné jsou to i senioři umístění v domově pro seniory či v domově se zvláštním režimem. **Dluhy, které vznikají z uzavřených smluv, jsou například:** dluhy na nájemném, dluhy na energiích, vodě atd., dluhy, které vznikly v důsledku neuhrazených půjček, dluhy plynoucí z ručitelství, dluhy, které vznikly v rámci společného jmění manželů, dluhy vzniklé nákupem zboží na splátky, dluhy vůči mobilním operátorům. (Hendrych, 2009; Hrdinková, Mati, 2013) Dluhy seniorů, které vznikají z uzavřených smluv, jsou dle mých zkušeností zejména dluhy na nájemném a energiích. Dále jsou to dluhy, které vznikly v důsledku nehrzení půjček či nákupem zboží na splátky.

4.4 Příčiny zadlužení a předlužení

Zadlužení můžeme definovat jako stav, kdy je dlužník schopen plnit své finanční závazky. (Janda, 2013) **Předlužení** je stav, kdy člověk není schopen plnit své finanční závazky. Předlužení se může týkat zejména sociálně znevýhodněné jedince či skupiny obyvatelstva a je jedním z významných faktorů, který způsobuje sociální vyloučení z běžného života majoritní společnosti s následným obtížným začleněním do běžného života společnosti. (Janda, 2013; Balabán, 2011) Předlužená osoba může být ohrožena mnoha problémy např. exekucí majetku a příjmu, s tím může souviset ztráta motivace, upadá do chudoby a začíná být závislý na sociálních dávkách; je vytlačován na okraj společnosti mezi znevýhodněné skupiny obyvatelstva a začíná být ohrožen rizikovým chováním. Zadluženost a případná předluženost se nevyhýbá seniorům a ani jiným věkovým skupinám. Pokud je senior předlužen, je dle mého názoru více ohrožen sociálním vyloučením než kdokoli jiný.

Možné příčiny zadlužování a následného předlužování seniorů

- Potvrzování vlastního společenského statusu a plnění snů
- Snaha odlišit se od svého „průměrného“ okolí
- Rozsáhlé reklamní kampaně podporující život na dluh a konzumní způsob života
- Nižší úroveň finanční gramotnosti, neporozumění finančnímu systému
- Zaplacení životních nákladů např. bytové potřeby atd.
- Zaplacení předchozího dluhu, půjčka na půjčku
- Rizikové jednání (např. jízda na černo apod.)
- Snaha pomoci příbuznému či známému (půjčkou, ručitelstvím atd.)
- Ztráta blízké osoby (úmrťi či rozvod)
- Ztráta zaměstnání či nemoc – ztráta či snížení příjmů a zvýšení výdajů
- Odchod do důchodu (Janda, 2013; Krušinská 2013)

Senioři se mohou zadlužit z mnoha důvodů. Dle mých poznatků k obvyklým důvodům zadlužení u seniorů patří odchod do důchodu, ztráta zaměstnání či dlouhodobá nemoc (ztráta výše příjmů odpovídající výdajům). Senioři se mohou zadlužit i z důvodu, že touží po nějaké věci, případně jim tato věc byla nucena („šmejdi“), zvolení nákupu na splátky. Dále se senioři mohou zadlužit i z důvodu, že chtějí „jen pomoci“ (ručitelství). Úmrtí blízké osoby, zejména manžela či manželky hraje určitou roli ve finanční situaci (ztráta dalšího příjmu, ovlivnění psychického stavu apod.)

„Zadluženost je mimo jiné uváděna jako jedna z hlavních příčin ztráty bydlení, která následně může vést až k sociálnímu vyloučení.“ (Čeledová, Kalvach, Čevela, 2016, str. 89)

4.5 Řešení dluhů

Řešení dluhů není jednoduchá záležitost, v procesu řešení je stěžejní fáze ta, kdy dlužník začne situaci řešit. Obecně platí, čím dříve, tím lépe. Pokud nejsou senioři schopni vyřešit dluhy sami nebo s pomocí svého okolí, můžeme se obrátit na organizace věnující se seniorům či poradny poskytující odborné poradenství na základě § 37, odstavce 3) zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Zpravidla se jedná o občanské poradny zabývající se dluhovým poradenstvím. Cílem dluhového poradenství je pomoc dlužníkovi nalézt účinné způsoby řešení jeho dluhové situace. Nástrojem dluhového poradenství jsou opakované osobní konzultace zaměřené na zmapování všech dluhů, příjmů, výdajů jedince a podpora kompetencí dlužník danou situací řešit. Mezi základní podmínky pro poskytování dluhového poradenství patří ochota dlužníka řešit své dluhy, komunikovat s věřiteli apod. (Hrdinková, Mati, 2013; Kavalír, Průša, 2013) Pokud senior není schopen zorientovat se v síti sociálních služeb ve svém bydlišti, může navštívit obecní úřad obce s rozšířenou působností a příslušný sociální odbor, který by měl být schopen zahájit sociální práci buď sám či seniora odkázat na adekvátní službu k řešení jeho nepříznivé sociální situace.

I přes složitost řešení dluhů existuje několik základních pravidel, kterými lze začít své dluhy řešit:

- Máme kompletní přehled o svých příjmech a výdajích, např. pomocí rodinného rozpočtu.
- Známe výši a podobu našich dluhů/závazků – komu a kolik dlužíme.
- Pokud nejsme schopni plnit svůj závazek, kontaktujeme věřitele (ideálně písemným doporučeným dopisem) a snažíme se s ním domluvit. Odložení řešení problému, nezvedáním telefonu, nepřebírám pošty, nereagováním jej nevyřešíme.
- Můžeme se poradit s někým, kdo dané oblasti rozumí – známý, přátelé, občanské poradny, advokáti atd.
- S věřitelem komunikujeme o možnostech řešení dané věci, např. splátkový kalendář – snažíme se domluvit na splátkách, které jsou pro nás reálné.
- Začneme platit své závazky věřiteli, jde o projev „dobré vůle“.

- Nikdy neřešíme svou špatnou finanční situaci čerpáním další půjčky.
- Uchováváme si veškerou písemnou korespondenci s věřitelem, včetně dokladů o placení.
- Na jakoukoli doručenou písemnost reagujeme včas, ideálně doporučeným dopisem, kterým si i s dodejkou uschováme.
- Obecně mějme na mysli, že špatná dohoda (soudní smír) je lepší než dobrý rozsudek. (Hrdinková, Mati, 2013; Kavalír, Průša, 2013; Balabán 2011; Čevela, Čeledová, 2014)

Dle mých dosavadních poznatků senioři s řešením svých dluhových problémů otálejí, a to zejména z toho důvodu, že si dlouho nechťejí připustit své selhání. Ve chvíli, kdy senior postoupí k názoru, že dluhové obtíže nebyly zcela jeho selháním a chce dluhy řešit, bývá s ním obvykle dobrá spolupráce v řešení těchto problémů.

V této kapitole jsem se přestřela řešení dluhů, které by spočívalo především v individuální práci se seniorem, nicméně je zřejmé, že je mimo jiné nutné nalézat řešení i mimo individuální roviny klientů sociální práce. Zejména by se dle mého názoru na republikové úrovni měl řešit důchodový systém, odpovídající bydlení pro seniory, sociální služby pro seniory, a pokud se zamyslím i nad širším kontextem, rozhodně by naše společnost měla hledat řešení jak podpořit mladé generace v udržení systému péče o seniory. Nicméně všechna tato mnou přestřená témata jsou povětšinou v rámci odborné i široké veřejnosti diskutována a pevně věřím, že se nám všem podaří nalézt odpovědi a řešení.

4.6 Komparace dluhové problematiky se Slovenskou republikou

Český „*Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017*“

se dluhové problematice přímo nevěnuje, souvislosti lze nalézt v kapitole Kvalitní prostředí pro život seniorů. Národní akční plán je názoru, že seniorská populace nepatří mezi skupiny nejvíce ohrožené chudobou, nicméně je mnohem citlivější a vnímá mnohem hůře obtíže každodenního života a všechny změny, se kterými se musí vypořádat. Víze je v této kapitole stanovena takto: „*Vize: Kvalitní a bezpečné prostředí s odpovídající infrastrukturou, dostatečnou nabídkou bydlení a občanské vybavenosti umožňující aktivní zapojení seniorů do komunitního života.*“ Specifické cíle se nikterak nedotýkají dluhové problematiky seniorů, pozitivně kvitují specifický cíl č. 5, který se věnuje mimo jiné ochraně seniorů v souvislosti s ochranou spotřebitele. (Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, 2018)

Slovenský „*Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*“

se věnuje pojmům souvisejícím s dluhovou problematikou v podkapitole Hmotná núdza a chudoba. Národní program se obecně věnuje popisu problematiky stárnutí a s ní úzce propojenou potřebou komplexního systému účinné sociální ochrany před rizikem vzniku chudoby a sociálním vyloučením. Cíle v této oblasti nejsou konkretizovány. (Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 - 2020, 2018, s. 41 – 45)

Z výše uvedených charakteristik národních programů je zřejmé, že Slovenská republika si uvědomuje nutnost řešení dluhové problematiky, chudoby a hmotné nouze seniorů intenzivněji. Nicméně se obě země věnují tématu dluhové problematiky pouze okrajově a systematické řešení dluhové problematiky není uvedeno ani skrze cíle či oblasti, které by měli být řešeny.

5 Komise pro spravedlivé důchody

Ministerstvo práce a sociálních věcí, 30. ledna 2019 ministryně práce a sociálních věcí Jana Maláčová (ČSSD) představila složení komise pro spravedlivé důchody. Předsedkyní této komise, která má fungovat jako diskuzní platforma k vytváření konsensuálních stanovisek a návrhů k problematice zajištění budoucích příjmů seniorů je Danuše Nerudová, profesorka Mendelovy univerzity. (Tisková zpráva MPSV ze dne 30. 1. 2019, 2019)

„Mezi hlavní témata důchodové komise bude patřit narovnání nižších důchodů žen, vdovských a vdoveckých důchodů a dřívější odchod do penze u tzv. fyzicky náročných profesí. U dalších témat považuje MPSV za nejdůležitější začít se zabývat hledáním dalších finančních zdrojů pro důchodový systém, kterému v dlouhodobém horizontu může s pokračujícími změnami trhu práce a stárnutím populace hrozit finanční nerovnováha. Tato témata budou podrobněji diskutována v rámci koaličních jednání a rovněž v rámci nově založeného Odborného týmu pro spravedlivé důchody.“ (Tisková zpráva MPSV ze dne 30. 1. 2019, 2019, str. 1)

Dle tiskové zprávy ministerstva práce a sociálních věcí je komise složena ze 44 osob, z toho: za poslanecké kluby politických stran 10 osob, za senátorské kluby 6 osob, za zájmová sdružení a organizace 7 osob, za sociální partnery 4 osoby, za státní a veřejnoprávní subjekty 7 osob a za univerzity a vzdělávací/vědecké instituce 10 osob. Všech 44 osob je jistě kompetentní k činnostem v této komisi, jmenovitě stojí za zmínku například Zdeněk Pernes (Rada seniorů ČR), Vladimír Dryml (Senioři ČR, z.s.), Jan Hutař (Národní rada osob se zdravotním postižením ČR, z.s.), Terezie Šmídová (Život 90, z. ú), Vilém Kahoun (Úřad vlády), Pavel Matějčík (Veřejný ochránce práv), Martin Potůček (Centrum pro sociální a ekonomické strategie), Vojtěch Krebs (Vysoká škola ekonomická). (Tisková zpráva MPSV ze dne 30. 1. 2019, 2019).

Komisi přeji, aby naplnila svůj účel a našla řešení a shodná stanoviska v této oblasti.

Shrnutí teoretických východisek

Teoretickou část své diplomové práce jsem rozdělila do čtyř hlavních kapitol. V první z nich se zabývám základními pojmy týkající se stáří a stárnutí, dále se věnuji adaptaci na stáří, potřebám seniorů a kapitolu uzavírám strategickými dokumenty souvisejícími s tématem. V druhé kapitole se zabývám sociální prací se seniory, sociálním službám pro seniory. Za jednu ze stěžejních kapitol mé diplomové práce lze považovat kapitolu třetí, kde se věnuji ekonomickému zabezpečení ve stáří, definuji systém sociálního zabezpečení v České a Slovenské republice, systémy sociálního zabezpečení dále porovnávám. Třetí kapitolu uzavírám komparací vládních programů České a Slovenské republiky věnující se stárnutí v oblasti sociálního zabezpečení ve stáří. Pozitivně hodnotím zejména institut minimálního důchodu, který je zaveden na Slovensku. Poslední kapitola mé diplomové práce se věnuje dluhové problematice seniorů, v této kapitole definuji základní pojmy, rozpočet seniorů, dluh a jeho vznik, příčiny zadluženosti a předluženosti a možnému řešení dluhů. Předposlední kapitolu teoretické části věnuji komparací vládních programů České a Slovenské republiky věnující se stárnutí v oblasti sociálního zabezpečení ve stáří. Poslední kapitola teoretické části diplomové práce je věnována aktuálnímu dění v oblasti důchodové pojištění – komise pro spravedlivé důchody.

Teoretická část byla vypracována na základě důkladného studia odborné literatury k danému tématu, legislativních norem České a Slovenské republiky. V přehledu odborné literatury bohužel nelze nalézt knihu, která by se věnovala sociálnímu zabezpečení seniorů v kontextu zadluženosti, většina odborné literatury je psána gerontology či lékaři, kteří se v částech svých knih věnují i sociálním tématům souvisejícím se stáří. Nutno podotknout, že ani odborníci se neshodnou na jednoznačném pojetí stáří, důchodového systému a zadluženosti seniorů. Z dostupných pramenů jsem využila poznatky vztahující se k seniorům, sociálnímu zabezpečení a dluhům.

Teoretická část je obecným východiskem pro vlastní výzkumnou část, pro můj výzkum je žádoucí znalost cílové skupiny, jí poskytované služby a práce s ní, ekonomického zabezpečení ve stáří a dluhové problematiky seniorů. Teoretická část mi výrazně umožnila ukotvit znalosti týkající se seniorů, práce s nimi a poskytovaných služeb,

sociálního zabezpečení ve stáří a dluhové problematiky, což mi vneslo do celé problematiky jistý nadhled a přirozeně i rozšíření znalostí.

Na základě vypracované teoretické části jsem hlavní cíl a dílčí cíle diplomové práce rozdělila do třech dílčích výzkumných otázek. (DVO)

- 1. Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří.**
- 2. Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům.**
- 3. Zjistit, zda se sociální pracovníci setkali s dluhovou problematikou seniorů a jaké s ní mají zkušenosti.**

Výzkumná část

Na předchozí část mé diplomové práce naváže část výzkumná. Tato část diplomové práce se bude věnovat metodice výzkumu, kde uvedu výzkumnou strategii a metodu, kterou jsem pro výzkum zvolila. Popíši výzkumný vzorek a průběh sběru dat. Připomenu hlavní cíl a dílčí cíle diplomové práce, které dále rozvedu do třech dílčích výzkumných otázek. Dále provedu transformaci dílčích výzkumných otázek do tazatelských otázek. Neopomenu se věnovat rizikám výzkumu. V závěru výzkumné části realizuji interpretaci získaných poznatků, pomocí dílčích cílů výzkumu, kde budou uvedeny odpovědi na výzkumné otázky.

6 Metodika výzkumu

6.1 Výzkumná strategie a metoda výzkumu

Pro splnění hlavního cíle a dílčích cílů diplomové práce jsem zvolila kvalitativní výzkumnou strategii, techniku polostrukturovaného rozhovoru, která umožní od informantů získat jejich subjektivní názory na ekonomické zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů.

Kvalitativní výzkumná strategie

„Kvalitativní metody jsou v sociálních vědách široce užívány, jelikož dokážou vyprávět příběh“ (Matoušek, 2013). Kvalitativní výzkum se zaměřuje především na sociální jevy, snaží se odhalovat jejich neznámé pozadí, souvislosti a odhaluje příčiny. Ve výzkumném šetření se zaměřuji především na profesní poznatky, osobní postoje, názory a subjektivní pocity sociálních pracovníků spojené s problematikou ekonomického zabezpečení ve stáří. Tyto profesní a osobní postoje sociálních pracovníků lze jen těžko zobecňovat a dělat z nich jednoznačné závěry a teorie, nelze je zkoumat tak „tvrdě“ jako ve výzkumu kvantitativním, nelze je vyjádřit numericky. (Hendl, 2005) Mým záměrem je v realizaci výzkumného šetření především zjistit pohled a postoj sociálních pracovníků k danému tématu.

Polostrukturovaný rozhovor

V empirickém výzkumu je hlavní skupinou sběru dat kladení otázek a naslouchání. Dotazování zahrnuje různé typy rozhovorů při, kterých dochází k přímé interakci s informanty. Polostrukturovaný rozhovor stojí ve středu mezi strukturovaným rozhovorem (uzavřené otázky a pevně daná jejich struktura) a nestrukturovaným rozhovorem (volné otázky a struktura). Polostrukturovaný rozhovor má zřetelně definovaný účel, strukturu a zároveň je schopen reagovat pružně v procesu získávání odpovědí, nicméně je v porovnání s nestrukturovaným rozhovorem náročnější na přípravu. Vytvořená struktura rozhovoru je pro tazatele závazná, obsahuje soubor otázek, u kterých lze měnit pořadí z důvodu maximalizace výtěžnosti rozhovoru. Při realizaci rozhovorů tazatel pokládá předem stanovené otázky (tzv. „jádro rozhovoru“) u kterých se může lišit pořadí a drobné odchylky ve stylu kladení otázek. K předem stanoveným otázkám lze v průběhu rozhovoru nabalovat další vhodná témata, která doplní původní zadání a při interpretaci pomohou lépe uchopit zkoumaný jev. (Hendl, 2005)

6.2 Popis výzkumného vzorku

Před realizací samotného výzkumného šetření jsem si nejdříve na základě svého profesního působení vytipovala sociální pracovníky věnující se cílové skupině seniorů na území Královehradeckého kraje. Záměrně jsem si do výzkumného šetření vybírala sociální pracovníky, kteří se setkali s problematikou ekonomického zabezpečení ve stáří, a to z toho důvodu, že je dle mého názoru důležité slyšet názorů od těch, kteří se s danou problematikou setkávají ve své každodenní praxi. Vytipované sociální pracovníky jsem oslovila, zda by byli ochotni se výzkumu účastnit, většina z nich s výzkumným šetřením souhlasila. Z důvodu vícero žádostí ze strany informantů o zachování plné anonymity nebyly rozhovory nahrávány na audio nosič, byly zapisovány před samotnými informanty.

V následující tabulce je uvedena bližší charakteristika informantů a informantek.

Tabulka č. 1: Popis informantek

Informantka	Pohlaví	Současné profesní působení (příp. dřívější profesní působení)	Věk	Délka rozhovoru
1.	Žena	Domov pro seniory (Úřad Práce, oddělení hmotné nouze)	32	40 minut
2.	Žena	Domov pro seniory (soukromý Domov pro seniory)	26	45 minut
3.	Žena	Úřad Práce, oddělení příspěvku na péči (Domov pro seniory)	27	45 minut
4.	Žena	Domov pro seniory (ekonomická referentka)	48	60 minut
5.	Žena	Sociální práce na obci (pracovnice banky)	39	45 minut
6.	Žena	Domov pro seniory	31	50 minut
7.	Žena	Terénní pečovatelská služba	29	45 minut
8.	Žena	Denní stacionář pro seniory (Domov pro seniory)	26	40 minut
9.	Žena	Domov pro seniory, domov se zvláštním režimem	44	60 minut

6.3 Popis průběhu sběru dat

Realizace výzkumného šetření probíhala v po sobě jdoucích krocích. Nejdříve jsem zvolila výzkumnou strategii a metodu sběru dat, stanovila dílčí výzkumné otázky a k nim tazatelské otázky. Samotný sběr dat probíhal s předem vytipovanými informantkami. Na informantky jsem se obracela osobně, vzhledem k profesním vazbám byly informantky vstřícné a chtěly spolupracovat. Informantkám byl sdělen název práce, záměr mého výzkumného šetření. Od informantek jsem si předem vyžádala souhlas s rozhovorem a sdělila, že výzkum je anonymní. Bylo osloveno celkem 13 předem vytipovaných informantek, s realizací rozhovoru souhlasilo 9 informantek. Rozhovory nebyly z důvodu požadavků informantek nahrávány na audio nosič, zapisovala jsem si doslovné odpovědi k daným otázkám za přítomnosti informantek. Doslovný přepis jednoho rozhovoru je uveden v příloze č. 3., všechny doslovné přepisy rozhovorů jsou uloženy v mém osobním archivu. Rozhovory s informantkami se odehrávali v soukromí, aby byla zachována jejich anonymita a nerušenost celého výzkumného šetření, zpravidla v domácnostech. Délka rozhovorů byla různorodá, zpravidla se pohybovala okolo 40 – 60 minut. S informantkami bylo uskutečněno celkem 9 rozhovorů. Výzkumné šetření probíhalo v lednu a únoru roku 2019.

6.4 Hlavní cíl a dílčí výzkumné otázky

Hlavním cílem mé diplomové práce bude charakterizovat sociální problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů, a za pomoci dílčích cílů:

- a. definovat systém sociálního zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů,
- b. komparovat problematiku se Slovenskou republikou,
- c. nalézt možné příčiny zadluženosti seniorů z pohledu sociálních pracovníků, jejichž cílovou skupinou jsou senioři.

Hlavní cíl a dílčí cíle jsem dále rozdělila do 3 dílčích výzkumných otázek (DVO):

DVO1: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří.

Cílem této dílčí výzkumné otázky je zjistit, jak sociální pracovníci vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří, jaké mají zkušenosti s tímto tématem, zda se s tím setkávají ve své praxi. Mimo jiné se zaměřím i na roli státního sektoru v porovnání s privátním sektorem.

DVO2: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům.

Cílem této dílčí výzkumné otázky je zjistit, jak sociální pracovníci vnímají, případně hodnotí systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům, a jak se s tímto tématem setkávají ve své praxi.

DVO3: Zjistit, zda se sociální pracovníci setkali s dluhovou problematikou seniorů a jaké s ní mají zkušenosti.

Cílem této dílčí výzkumné otázky je zjistit, zdali se sociální pracovníci setkali dluhovou problematikou seniorů, jaké s ní mají zkušenosti, jaké jsou dle jejich názoru možné příčiny zadlužování seniorů, z čeho plynou dluhy seniorů, důvody zadlužování seniorů a jaké mohou mít dluhy důsledky na psychický a fyzický stav seniorů (zda mohou dluhy ovlivňovat psychický a fyzický/zdravotní stav seniorů).

V následující tabulce jsou uvedeny jednotlivé dílčí výzkumné otázky, které jsou transformovány do tazatelských otázek.

Tabulka č. 2: Transformace dílčích výzkumných otázek do tazatelských otázek

Dílčí výzkumná otázka (DVO)	Tazatelská otázka (TO)
DVO1: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří.	TO1: Jak vnímáte problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří?
	TO2: Jaké máte zkušenosti tímto tématem?
	TO3: Jak se ve své praxi setkáváte s ekonomickým zabezpečením ve stáří?
	TO4: Jak vnímáte roli státního sektoru v tématu zabezpečení ve stáří v porovnání s privátním?
DVO2: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají systém sociální zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům.	TO5: Jak vnímáte a hodnotíte současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům?
	TO6: Jak se ve své praxi setkáváte s tímto tématem?
DVO3: Zjistit, zda se sociální pracovníci setkali s dluhovou problematikou seniorů a jaké s ní mají zkušenosti.	TO7: Setkali jste se ve své praxi s tématem dluhové problematiky seniorů?
	TO8: Jaké máte zkušenosti s tématem dluhové problematiky seniorů?
	TO9: Jaké jsou podle Vás možné příčiny zadlužení seniorů, z čeho plynou dluhy seniorů?
	TO10: Proč se podle Vás senioři zadlužují?
	TO11: Jaké důsledky mohou mít dluhy na psychický fyzický/zdravotní stav seniorů? (Mohou dluhy ovlivňovat psychický a fyzický/zdravotní stav seniorů?)

6.5 Rizika výzkumu

Každá realizace výzkumného šetření sebou nese přirozeně etické otázky, kterými by se měl výzkumník zabývat a pracovat s nimi. Základním etickým principem kvalitativního výzkumu je důvěrnost. Informantky jsem vždy informovala o předmětu výzkumu, účelu rozhovoru, jeho průběhu, přibližné časové náročnosti a dobrovolnosti. Pro zachování plné důvěrnosti nejsou v celé práci uvedeny jména osob či další indicie, jež by mohly narušit anonymitu účastníků výzkumu. Výsledky práce budou poskytnuty těm informantkám, které o to projeví zájem. Kvalitativní výzkum skýtá mnoho výhod, zvolila jsem jej především proto, že dokáže hluboko proniknout do dané problematiky. I u kvalitativního výzkumu lze však nalézt nedostatky, zejména se může jednat o problém generalizace, kdy nelze vztahovat výzkumné šetření na celou problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů. Já se poněkud omezeněji věnovala informantkám se kterými mám navázané profesní vztahy. Nicméně toto výzkumné šetření vychází z mé praxe sociálního pracovníka, ze zkušeností s danou problematikou.

Rizika ze strany výzkumníka. Jedná se o můj druhý kvalitativní výzkum, tudíž může obsahovat určité nedostatky, je zde riziko, že se mohu dopustit chyb a omylů, avšak s reflexí prvního výzkumného šetření. Rizikem může být i má přílišná angažovanost v tomto tématu. Dluhová problematika je téma, se kterým jsem se setkávala ve své praxi sociálního pracovníka u seniorů, dluhy zásadně zasáhly i mou primární rodinu. Říká se, že každá kniha více vypovídá o autorovi než o jejím obsahu. Jsem si proto vědoma, že kvůli mým osobním zkušenostem mohl být výzkum ovlivněn, tuto skutečnost jsem si uvědomovala před započítím výzkumu a snažila se s ní pracovat. Informantky vzhledem k navázaným profesním vazbám informovala i o mých osobních zkušenostech.

Rizika ze strany informantů. Vzhledem k tomu, že s většinou informantek mám navázané profesní vazby, je nutné vzít je v potaz, což není totéž, jako kdybych byla anonymní výzkumník. Navázané profesní vazby mají jistě ve výzkumu svá pozitiva, ale i rizika, které je nutné vzít v úvahu pracovat s nimi. U sociálních pracovníků, které jsou v každodenním kontaktu s klienty, vnímám velké riziko nechut' věnovat se tématu delší časový úsek z důvodu dle mého názoru obvyklé výmluvy „*na co nemám čas, stejně s tím nic neuděláme, mám dost své práce*“. Právě tuto nechut' věnovat se tématu z širšího (systémového) úhlu pohledu vnímám jako riziko ze strany informantek.

7 Popis a interpretace získaných informací

V této části diplomové práce se věnuji vyhodnocení mého výzkumného šetření prostřednictvím polostrukturovaných kvalitativních rozhovorů s výše uvedenými informantkami. Pro snadnější orientaci bude kapitola členěna dle jednotlivých dílčích výzkumných otázek (DVO) a jednotlivé tazatelské otázky (TO) budou analyzovány pod nimi. Na závěr každé dílčí výzkumné otázky pak bude uvedeno shrnutí dílčí výzkumné otázky, z čehož vyplyne naplnění cíle mého výzkumu a diplomové práce. Některá zjištění nelze vztahovat k více dotazovaným, neboť jednotlivé názory a připomínky byly zmíněny spíše ojediněle, avšak kvůli hloubce zjištění, je v interpretaci uvádím.

DVO1: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří.

Cílem této dílčí výzkumné otázky je zjistit, jak sociální pracovníci vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří, jaké mají zkušenosti s tímto tématem, zda se s tím setkávají ve své praxi. Mimo jiné se zaměřím i na roli státního sektoru v porovnání s privátním sektorem.

TO1: Jak vnímáte problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří?

Informantky vnímají problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří jako důležité téma. Informantky vymezily problematiku ekonomického zabezpečení seniorů zpravidla negativně, s nutností:

- Pozdějšího odchodu do důchodu, přivyděláváním si, vytvářením finančních rezerv, „...*Důchodový věk se prodlužuje, takže lidé budou moci déle pracovat, ovšem na úkor svého zdraví. Dnešní důchodci si často k důchodu přivydělávají. Člověk by měl mít finanční rezervy. Spousta lidí nedokáže a nemůže ze svých financí ušetřit a pak má problém zajistit si např. bydlení nebo domov pro seniory...*“ (Informantka č. 1).
- Nespolehat na solidaritu ostatních, „...*Je důležité se na důchod zabezpečit, nespolehat na solidaritu ostatních...*“ (Informantka č. 2)
- Zvyknout si na nižší příjmy, „...*Lidé, kteří měli po celý život málo financí a žili od výplaty k výplatě si na nedostatek financí stáří asi zvyknout lépe než ti, kteří byli*

zvyklý mít vyšší příjmy a nespořili a ve stáří jsou nyní odkázáni jen na důchod, myslím, že se to hodně týká třeba herců a politiků...“

Informantky shodně upozorňovali na nutnost přípravy na stáří, „...Zabezpečit se na stáří ze všech pohledů (ekonomicky, zdravotně, psychicky) je strašně důležité, člověk na to musí být připraven, vědět co pravděpodobně přijde, umět si s danými situacemi poradit či vědět kam se může obrátit...“ (Informantka č. 7).

Některé informantky zmiňovali nízké výše důchodů a různé výhody pro seniory „...Vnímám ekonomické zabezpečení ve stáří jako nedostatečné. Jako chybu vnímám zejména zpravidla nízkou výši důchodů...“ (Informantka č. 6), „...senioři mají mnoho výhod, například zlevněné jízdné...“ (Informantka č. 7).

Informantky upozornily na samotou seniorů ve vztahu k jejich ekonomickému zajištění ve stáří, „...Jako vážnou situaci vnímám, když senior zůstane sám bez rodiny a z důchodu by měl poplatit veškeré náklady s bydlením, to potom může být problém, bydlení je finančně náročné...“ (Informantka č. 9).

Většina informantek si uvědomuje, že téma stárnutí se týká i jich „...Mě osobně to může být jedno, protože umřu v práci. Systém podle mého není dobře nastaven, nemáme si ani z čeho spořit...“ (Informantka č. 5)

TO2: Jaké máte zkušenosti tímto tématem?

Informantky shodně uváděli, že zkušenosti s tématem ekonomického zabezpečení ve stáří mají ve dvou rovinách:

1. Osobní, „...Asi jako každý z nás mám zkušenosti ze své vlastní rodiny, potom samozřejmě i ty pracovní...“ (Informantka č. 7).
2. Profesní, „...Oblast vnímám pouze z pohledu pracovníka pracujícího v domově pro seniory a z pohledu seniorů, kteří jsou v domově pro seniory. V této službě pracuji již 10 let...“ (Informantka č. 6).

V profesní rovině informantky zmiňovali dva typy seniorů:

1. Zajištění senioři, „...Je také řada seniorů, kteří takovou situaci očekávali a díky tomu mohou žít samostatně vysoký standart...“ (Informantka č. 2), „...Senioři v mém okolí jsou zajištěni, mají vyřešeno bydlení a mají úspory z dob minulých...“ (Informantka č. 7).

2. Nezajištění senioři, „...*Lidem často chybí finance na zajištění si potřebné péče a bydlení (např. v domově pro seniory) a často na nájemné. Využívají dávky na bydlení, ať se jedná o příspěvek na bydlení ze systému státní sociální podpory tak doplatek na bydlení ze systému hmotné nouze...*“ (Informantka č. 1)

TO3: Jak se ve své praxi setkáváte s ekonomickým zabezpečením ve stáří?

Informantky shodně uváděly, že se ve své praxi s tématem ekonomického zabezpečení ve stáří setkávají.

Některé z informantek se s tématem setkávají pravidelně. Tyto Informantky dále popisovaly své náplně činností, například spravování financí seniorů (vedení jejich depozit), uzavírání smluv o poskytování sociální služby a nastavování úhrad za poskytované sociální služby apod. „...*Největším problémem dnešních seniorů, že neberou v potaz svoje potřeby, nekoupí si léky, nejdou na zákusek či na kávu...Peníze dají raději dětem, všechny úspory a pravidelné příjmy raději nacpou dětem, než aby je měli pro sebe a to i za celkem dost vysokou cenu jako je například jejich zdraví a finance na jimi pravidelně užívané léky či potřeba inkontinenčních pomůcek, různých mastí, krémů, olejů, čistících pěn apod...*“ (Informantka č. 4). „...*Ekonomické zabezpečení ve stáří řeším zejména prostřednictvím úhrad klientů za poskytované služby a řešení dalších potřeb, jako jsou doplatky za léky, potřeba kadeřnice a pedikérky. S touto problematikou se setkávám i při vyplácení důchodů ať již formou tzv. hromadného seznamu, kdy důchod klienta chodí přímo na účet zařízení a to zprostředkuje převzetí důchodu či poukazování úhrady za služby od rodiny klienta, respektive z jeho důchodu, který chodí na jeho účet, rodina s ním většinou disponuje a zasílá dle smluvních ujednání výši úhrady. Paralelně s tím řeším i zůstatky klientů z jejich příjmů, jako domov pro seniory zohledňujeme minimální zůstatek příjmu ve výši 15% z příjmu, těchto 15% seniorům slouží především k úhradě doplatků za léky a dalších potřeb. Denně tvořím smlouvy o poskytování sociální služby, předpisy úhrad klientů, vyúčtování za služby, vyúčtování za léky a další potřeby (kadeřnice, pedikérka apod.). Každý den vidím, jak jsou zoufalé finanční možnosti našich dnešních seniorů, jak málo jim zůstává na jejich osobní potřeby....*“ (Informantka č. 6). „...*Jako sociální pracovník uzavírám s klienty smlouvy o poskytování služby, dělám předpisy úhrady, vyúčtování za poskytované služby – ubytování, strava, péče. Z důchodu klienta se hradí*

ubytování a strava, z něho mu musí zůstat 15%, péče je hrazena z přiznaného příspěvku na péči. V tuto chvíli je trend domovů pro seniory takový, že jsou upřednostňováni klienti zejména ve třetím a čtvrtém stupni závislosti, kteří potřebují celodenní péči, domov pro seniory řeší sníženou soběstačnost seniorů, není v jeho kapacitách řešit bytové problémy seniorů, které jsou ovšem také velkým problémem. Dále řeším potřeby klientů – jako je proplácení léků a dalších služeb jako je kadeřnice, pedikérka apod. Poslední dobou mě překvapuje věc, která je dle mého názoru až zoufalá, senior na zvláštním režimu na čtyřlůžkovém pokoji nemá na plnou výši úhrady...“
(Informantka č. 9)

Některé informantky se s tématem ekonomického zabezpečení ve stáří setkávají spíše ojediněle, „...Pracuji v terénní pečovatelské službě, mou náplní práce je spíše přímá práce s klienty, s úhradami za poskytované služby do styku přijdu, pouze když klienti platí, neřeším, kde na to finance vzali, důchody a příspěvky na péči si většinou rodina řeší sama, případně poskytnu pouze základní poradenství...“ (Informantka č. 7). „...Ve své praxi sociálního pracovníka v denním stacionáři se s tímto tématem setkám zřídka, většinou si tuto oblast řeší sami seniori nebo jejich rodiny...“ (Informantka č. 8)

Jedna z dotazovaných svou každodenní praxi definovala jako pomoc seniorům, „...Především pomáhám klientům – seniorům vyřizovat různé sociální dávky...“ (Informantka č. 3)

TO4: Jak vnímáte roli státního sektoru v tématu zabezpečení ve stáří v porovnání s privátním?

Některé informantky se shodovali na tom, že je nutné šetřit, některé uváděli, že chápou, že není možné se spoléhat na pomoc státu a veřejné finance, „...Musíme šetřit i v privátní sféře, nemůžeme spoléhat na stát, takto nastavený důchodový systém to nemůže z dlouhodobého hlediska unést...“ (Informantka č. 9). „...Již v dnešní době mě zabezpečení ze státního sektoru připadá nedostatečné, což je způsobeno nedostatečnými finančními prostředky. Očekávám, že do budoucna se tento problém bude prohlubovat. Zabezpečení z privátního sektoru nabírá na větším a větším významu...“ (Informantka č. 2). „...Domnívám se, že člověk by neměl spoléhat na to, že se postará stát...“ (Informantka č. 1).

Některé informantky vyjádřili, že zajištění ve stáří je i úkolem státu, „...*Spořit či nespořit, to' otázka. Hodně lidí dnes žije na dluh a spoléhá na systém. Co je správně sama nevím. Myslím, že systém by se nějak postarat měl...*“ (Informantka č. 4). *Domnívám se, že státní zaopatření by prostě mělo být, pokud se nezmění podmínky. Odvádíme sociální pojištění, ze své podstaty jde o to, že odkládáme nyní více méně nedobrovolně a jsme solidární, totéž by se i naší generaci mělo dostat ve stáří. Privátní sektor nemůže využívat každý, respektive ne každý na něho má finance, tak aby platil daně, sociální pojištění a ještě si spořil na stáří, přijde mi to jako dvojité vynaložené peníze, nicméně se asi ukazuje, že v tomto ohledu náš stát svou roli neustojí...*“ (Informantka č. 3)

Některé informantky vyjádřili obavu nad privátním šetřením na stáří u různých subjektů, „...*Myslím si, že je nutné si spořit, ale spíše po své vlastní ose. Privátní šetření na důchod skrze různé firmy i stát je svým způsobem rizikové, např. vytunelování apod....*“ (Informantka č. 9). „...*Můžeme šetřit, je to každého volba, ale pokud budeme šetřit, musíme počítat s různými riziky, že může a přijde inflace, euro či se naše naspořené finance znehodnotí jinak, např. krachem dané společnosti, nebylo by to v dějinách téhle země poprvé. Já osobně spořím, ale nevěřím tomu, že se nic nestane, myslím, že to někdo zase vytuneluje, nevěřím, že ty peníze co tam teď ukládám, na mě budou jednou čekat...*“ (Informantka č. 4).

Jedna z informantek uvedla, že je v oblasti šetření na stáří nutná i změna myšlení každého z nás, „...*Hlavně si musíme každý ve své hlavě přehodit naše myšlení, když máme majetky, nemovitosti, investice, musíme tyto prostředky využít k zajištění vlastního stáří ne ve prospěch svých dětí. Mám pocit, že většina lidí pořád čeká na to, že něco od někoho dostane...*“ (Informantka č. 9)

Dvě z informantek vnímají tuto oblast spíše skrze osobní život „...*Myslím si, že je důležité se na stáří zajistit, těch cest je mnoho a naše generace neví asi ani kterou vybrat, asi to neví nikdo...*“ (Informantka č. 7). „...*Ráda bych šetřila na důchod, kdyby bylo z čeho, poplatíme bydlení (nájmy, hypotéky), jídlo, děti a na šetření na stáří bohužel nezbyvají finance. Povinně odvádíme z výplaty sociální pojistné, tyto finance nám asi už nikdo nevrátí a těžko říct, kdo bude odvádět na naše důchody...*“ (Informantka č. 5)

Shrnutí DVO1

Všechny dotazované informantky vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří zpravidla negativně, zmiňovali, že nutností je: pozdějšího odchodu do důchodu, přivydělávání si, vytváření finančních rezerv, nespolehat na solidaritu ostatních, zvyknout si na nižší příjmy. Většina dotazovaných informantek apeluje na nutnost přípravy na stáří, aby senior věděl, co jej čeká, uměl si poradit, věděl kam se obrátit. Některé informantky zmiňovali nízké důchody a výhody pro seniory. Informantky definovali, že problémem ve stáří ve vztahu k ekonomickému zajištění může být samota. Informantky definovali, že problematika ekonomického zabezpečení ve stáří není pouze problémem seniorů a nelze se na ni dívat optikou zajišťování současných seniorů, ale i optikou zajišťování budoucích seniorů. Informantky uvedli, že zkušenosti s tématem ekonomického zabezpečení ve stáří mají ve dvou rovinách, v osobní a profesní. Informantky v profesní rovině definovali dva typy seniorů: zajištěný a nezajištěný senior. Informantky se shodli, že se ve své praxi setkávají s tématem ekonomického zabezpečení ve stáří. Některé z informantek se s tématem setkávají pravidelně, tyto informantky dále popisovali své náplně činností, například spravování financí seniorů (vedení jejich depozit), uzavírání smluv o poskytování sociální služby a nastavování úhrad za poskytované sociální služby apod. Dále se ve výzkumném vzorku objevili i informantky, které se s tématem setkávají spíše ojediněle. Informantky se shodují na tom, že je důležité řešit ekonomické zabezpečení ve stáří, některé z nich jsou pro zajištění financí na stáří skrze privátní sektor, jiné zdůrazňují roli státu v této oblasti.

Cílem této dílčí výzkumné otázky bylo zjistit, jak sociální pracovníci vnímají ekonomické zabezpečení ve stáří, jaké mají zkušenosti s tímto tématem, zda se s tím setkávají ve své praxi. Mimo jiné se zaměřím i na roli státního sektoru v porovnání s privátním sektorem.

DVO2: Zjistit, jak sociální pracovníci vnímají systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům.

Cílem této dílčí výzkumné otázky je zjistit, jak sociální pracovníci vnímají, případně hodnotí systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům, a jak se s tímto tématem setkávají ve své praxi.

TO5: Jak vnímáte a hodnotíte současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům?

Informantky hodnotili současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům jako nadstandardní či dostatečný ale zároveň neefektivní, ambivalentní a nesrozumitelný „...*Oproti některým jiným zemím je sociální systém v ČR nadstandardní, ale ukazuje se, že v některých oblastech i tak nedostatečný (např. zabezpečení seniorů, zdravotně handicapovaných apod.). Myslím si, že jsou finanční prostředky rozděleny v některých oblastech nevhodně a pracuje se s nimi neefektivně...*“ (Informantka č. 2). „...*Myslím si, že systém sociálního zabezpečení ve vztahu k seniorům je v naší republice docela ambivalentní – na jedné straně vyplácíme relativně malé důchody a na straně druhé zlevňujeme jízdné, některým systémovým opatřením nerozumím...*“ (Informantka č. 7). „...*Myslím si, že jim dáváme maximum...*“ (Informantka č. 9).

Informantky hodnotili současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům jako složitý a nepřehledný, „...*I pro mě jako pro sociálního pracovníka je systém mnohdy složitý a nepřehledný k běžným občanům, natož k seniorům, kteří jsou daleko zranitelnější...*“ (Informantka č. 3)

Informantky hodnotili současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům jako nedostatečný k seniorům, kteří jsou v domácím prostředí, „...*Pokud jsou lidi doma, nemají našetřeno nebo nepomáhá rodina je to problém, důchody jsou nízké...*“ (Informantka č. 4). „...*Celý život platil vše, co mu stát uložil a stejně když dneska někam jde, musí všechno platit sám, doktory, léky, pomůcky, později bude z důchodu muset hradit pečovatelskou službu nebo domov pro seniory...*“ (Informantka č. 5)

Informantky hodnotili současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům jako částečně dostatečný k seniorům, kteří jsou umístěny v zařízení sociálních služeb, „...*Pokud je člověk v zařízení sociálních služeb je situace pro jednice trošku lepší, otázkou je zda pro společnost. Pokud je člověk v zařízení sociálních služeb nemusí mít na plnou výši úhrady požadovanou od toho zařízení, ze zákona mu musí 15 % z důchodu zůstat a zbytek nákladů na chod zařízení dotuje stát. A člověk má tak kapesné ve výši 15 %, že by to ale pokrylo všechny jeho osobní potřeby, se říci asi nedá. Příklad, seniorka má důchod 10 000,-, zařízení sociálních služeb požaduje úhradu za ubytování a stravu ve výši 12 000,-, na to nemá, ze zákona jí musí zůstat 15%, takže zařízení zaplatí 8 500,-, jako kapesné jí zbyde 1 500,-, to kapesný má na léky, na hygienu na věci osobní potřeby a když nevyjde s přídělem inkontinentních pomůcek cca 2,3 pleny na den, tak si doplácí ještě tyto pomůcky. Příspěvek na péči náleží zařízení v plné výši, z něho nic neufinancuje, takže prostě mě ta situace i tak nepřijde ideální, nicméně, stát to nějak dofinancuje. A dovolím si ze zkušenosti říci, že 10 000,- je v praxi průměrný důchod...*“ (Informantka č. 4).

Informantky hodnotili současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu nabízeným sociálním službám jako nedostatečný, „...*Domnívám se, že u nás je málo sociálních služeb pro seniory, zejména chybí domovy pro seniory, pečovatelské služby, různá zájmová uskupení např. kluby pro seniory...*“ (Informantka č. 8).

Jedna z informantek definovala, že pokud existují rozdíly v ekonomickém zabezpečení ve stáří, nejsou tyto rozdíly pro seniory umístěné v zařízení sociálních služeb důležité, „...*Jsou klienti, kteří celý život pracovali nebo ženy, které byli doma s dětmi a pak jsou klienti, kteří nebyli takto zodpovědní, nepracovali, neodváděli a nyní mají nízké důchody nebo invalidní důchody, v krajním případě jsou na dávkách hmotné nouze. V domově pro seniory se tyto rozdíly většinou smažou, zda je to tak dobře či ne, nevím...*“ (Informantka č. 9)

TO6: Jak se ve své praxi setkáváte s tímto tématem?

Informantky se shodovali na tom, že se ve své praxi setkávají se systémem sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům.

Některé z informantek se se systémem sociálního zabezpečení setkávají denně. Tyto Informantky dále popisovali své činnosti a zkušenosti v této oblasti: „...Řeším příjmy klientů, hlavně důchody, jak budou v zařízení sociálních služeb platit úhrady. Ve skrze jsou dvě – tři možnosti, buď klientovi chodí důchod na účet a zařídí tedy např. skrze rodinu trvalý příkaz nebo chodí poštou a tak to i zůstane a třetí možnost je pro zařízení nejpohodlnější, protože poté nemusí z klientů vymáhat nezaplacené úhrady. Jde o to, že klient souhlasí s tím, že bude na tzv. „hromadném seznamu“ to znamená, že mu důchod bude chodit přímo na účet zařízení a zařízení mu jej předá a on z toho následně zaplatí úhradu. Česká správa sociálního zabezpečení loni zpřísnila podmínky tohoto hromadného seznamu, ale i tak se do nich domovy pro seniory a domovy se zvláštním režimem vejdou. Takže v praxi komunikuji i s Českou správou sociálního zabezpečení skrze důchody, s Úřadem práce skrze příspěvky na péči. Teď po novém roce se opět valorizovali důchody, což pro nás v praxi znamenalo zvyšování úhrad za poskytované služby...“ (Informantka č. 9). „...Když byli senioři nezodpovědní a nemysleli na zadní kolečka, podle toho dnes vypadá jejich životní úroveň, ta může být v některých případech nižší, ale většinou není. Je nespravedlivé, že je jim většinou dopřáno stejně jako těm co poctivě pracovali a odváděli do systému. Mám klientku zcela závislou na dávkách hmotné nouze, sečtu-li její doplatek na bydlení a příspěvek na živobytí jsou její příjmy i o kousek vyšší než ostatních seniorů, kteří do systému odváděli pravidelně. Životní úroveň seniorů závislých na sociálních dávkách není z pohledu financí o moc nižší oproti pracujícím seniorům...“ (Informantka č. 6). „...Pokud není člověk v zařízení sociálních služeb a nebo nefunguje rodina je to problém. Ale i když je člověk v zařízení a nefunguje rodina je to stejně problém. Myslím si, že senioři obecně jsou naší společností bráni jako problém. Terénním službám spíše nedůvěřují, raději sami za sebe volí tu pobytovou formu...“ (Informantka č. 4).

Jedna z informantek upozornila na to, že v praxi se setkává s tím, že senioři se v systému sociálního zabezpečení ve stáří neorientují, „...*Stává se, že se klienti vůbec neorientují v systému, nevědí, na co mají nárok, kde o to žádat apod...*“ (Informantka č. 3)

Některé informantky se se systémem sociálního zabezpečení setkávají spíše ojediněle. Jedna z informantek se ve své praxi se systémem sociálního zabezpečení setkává při poskytování základního sociálního poradenství, „...*Problematiku vnímám spíše skrze nedostatek sociálních služeb, potažmo sociálních pracovníků a pracovníků v sociálních službách, například u poskytování základního sociálního poradenství není mnoho možností jakou sociální službu konkrétnímu klientovi doporučit – není z čeho vybírat...*“ (Informantka č. 8). Další s informantek se ve své praxi se systémem sociálního zabezpečení setkává především skrze příhody svých klientů, „...*Ve své praxi se setkám s tématem pouze tak, co mi řeknou senioři sami, takže vím, že pobírají různé typy důchodů, příspěvek na péči, na dopravu, tyto oblasti však senioři sami nechtějí moc řešit, většinou to shrnou tak, že to vyřizují děti...*“ (Informantka č. 7).

Shrnutí DVO2

Informantky hodnotili současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům jako:

- Dostatečný či nadstandardní ale zároveň neefektivní, ambivalentní
- Složitý, nepřehledný, nesrozumitelný
- Nedostatečný k seniorům, kteří jsou v domácím prostředí
- Částečně dostatečný k seniorům, kteří jsou umístěny v zařízení sociálních služeb
- Nedostatečný ve vztahu k sociálním službám pro seniory
- Nemající rozdíly pro seniory umístěné v zařízení sociálních služeb

Na základě mého výzkumného šetření lze konstatovat, že systém sociálního zabezpečení v České republice je velmi rozporuplný (zejména ve vztahu štedrost a efektivita) z pohledu sociálních pracovníků, kteří pracují se seniory. Některé z informantek se se systémem sociálního zabezpečení každodenně, tyto informantky dále popisovali své činnosti a zkušenosti v této oblasti, například řešení úhrady klientů za poskytované sociální služby, druhy těchto úhrad, zařizování různých sociálních dávek, které senioři využívají. Jedna z informantek upozornila na to, že často senioři nerozumí systému sociálního zabezpečení. Dále se ve výzkumném vzorku objevili i informantky, které se se systémem sociálního zabezpečení setkávají spíše ojediněle, například při poskytování základního sociálního poradenství, skrze příhody svých klientů.

Cílem této dílčí výzkumné otázky bylo zjistit, jak sociální pracovníci vnímají, případně hodnotí systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům, a jak se s tímto tématem setkávají ve své praxi.

DVO3: Zjistit, zda se sociální pracovníci setkali s dluhovou problematikou seniorů a jaké s ní mají zkušenosti.

Cílem této dílčí výzkumné otázky je zjistit, zdali se sociální pracovníci setkali dluhovou problematikou seniorů, jaké s ní mají zkušenosti, jaké jsou dle jejich názoru možné příčiny zadlužování seniorů, z čeho plynou dluhy seniorů, důvody zadlužování seniorů a jaké mohou mít dluhy důsledky na psychický a fyzický stav seniorů (zda mohou dluhy ovlivňovat psychický a fyzický/zdravotní stav seniorů).

TO7: Setkali jste se ve své praxi s tématem dluhové problematiky seniorů?

Dotazované informantky se neshodli na tom, že ve své praxi setkali s tématem dluhové problematiky seniorů.

Některé z informantek se s tímto tématem setkali, tyto informantky uváděli své názory a postoje k tématu dluhová problematika seniorů, „...Ano, mnohdy se spíše stane, že dluhy udělají děti a napíší je na seniory. Senioři nemají v zařízení sociálních služeb často na plnou výši úhrady. Někteří mají na své nízké důchody uvaleny exekuce, když jsou doma je to větší problém, než když jsou v zařízení. Když je senior v zařízení sociálních služeb většinou Česká správa sociálního zabezpečení exekuci stopne jako neproveditelnou...“ (Informantka č. 4). „...Ano s tímto problémem se setkávám poměrně často. Dluhy jsou stále častějším problémem seniorů a asi bude mít tento problém stoupající tendenci, protože i z dnešních zadlužených lidí budou jednou senioři a málokdo z nás zvládne své dluhy zaplatit do začátku důchodu. S tím se pojí celé nastavení společnosti, asi budu příliš zobecňovat, když řeknu, že většina lidí tzv. na okraji společnosti má problém s dluhy a již dnes jsou závislí na sociálních dávkách a tihle lidé budou jednou staří, sami o sebe se nepostarají, bude muset zasahovat stát, vlastně po celý život těchto lidí zasahuje stát, pak se můžeme bavit o tom, proč to tak je, naše neschopnost vychovat společnost, naše děti tak, aby byli sami za sebe odpovědní? A za co všechno má být odpovědný jedinec, kde je hranice mezi jeho selháním a selháním systému? Nevím...“ (Informantka č. 6)

Jednu z informantek překvapilo, že dluhy se týkají i seniorů „...Ano i za mé krátké profesní působení v sociální práci jsem s tímto problémem setkala, ty příběhy jsou zajímavé a samotnou mě to překvapilo, že jsou „babičky a dědečkové“ – senioři, kteří

mají problémy s dluhy. Upřímně jsem si nemyslela, že tyto problémy se týkají i našich seniorů...“ (Informantka č. 5).

Některé z informantek uváděly, že se s tímto tématem v praxi nesetkali, „...Ne, buď o tom nevím, nebo ne, většina mých klientů je v domácím prostředí, kde už potřebují s hospodařením s financemi pomoci, většinou to dělá rodina, takže příjmy a výdaje seniorů má na starosti třeba dcera, takže jestli senioři dluhy mají, z praxe nejsem schopná posoudit, ale předpokládám, že ano...“ (Informantka č. 7). „...V praxi se s tím momentálně nesetkávám. Vybavuji si žadatele o službu, který měl dluhy z podnikání, což u dnešních seniorů není zcela standardní, nakonec se ale rozhodl službu nevyužít...“ (Informantka č. 9).

TO8: Jaké máte zkušenosti s tématem dluhové problematiky seniorů?

Některé informantky uváděly, že mají zkušenosti s tématem dluhové problematiky seniorů, tyto informantky dále popisovaly své postoje a zkušenosti s tímto tématem, „...Senioři, se kterými jsem se setkala v rámci profesního působení byli z větší či menší části zadluženi, dluhy byly v různých fázích, někdo zvládal splácet prozatím, ale věděl, že to z dlouhodobého hlediska stejně neutáhne, někdo už měl za zády exekutory...“ (Informantka č. 3). „...U řady seniorů ve formě „úlev“ na úhradách služeb, jednání o prominutí dluhů, osobní bankrot, atd...“ (Informantka č. 2) „...Senioři často naletí šmejdům, vidině vyšších příjmů, nebo třeba nezaplatili pokutu za jízdu na černo, poplatky za elektřinu, vodu apod. Pro seniory žijící v domově pro seniory je výhodou, že většina těchto dluhů je Českou správou sociálního zabezpečení klasifikována jako neproveditelná a exekuce už tak na nízký příjem není uvalena...“ (Informantka č. 6). „...Za své krátké profesní působení v sociální práci jsem se setkala většinou s tím, že si senioři půjčili či si stále půjčují kvůli dětem, protože jim chtějí pomoci.“ (Informantka č. 5). „...Senioři jsou v zařízení sociálních služeb, mají málo peněz, jsou v exekucích, většina z nich byla asi spíše zbytečně důvěřivá, ve vztahu k rodině, šmejdům apod. Je dobře, že se snažíme tyto aktivity šmejdů a podomní prodej zakazovat...“ (Informantka č. 4).

Další informantky sdělili, že nemají zkušenosti s tématem dluhové problematiky seniorů, „...Spíše žádné, maximálně s tím s čím se mi svěřili sami senioři a většinou o těchto citlivých věcech nechtějí mluvit, mají pocit, že selhali a nějaké holce z pečovky to ani neřeknou, stydí se...“ (Informantka č. 7).

TO9: Jaké jsou podle Vás možné příčiny zadlužení seniorů, z čeho plynou dluhy seniorů?

Informantky uváděly různé příčiny zadlužení seniorů, „...*Dluhy, proč si vlastně dluhy děláme? Většinou proto, že na něco nemáme peníze. Dluhy seniorů mohou plynout z nezaplacených složenek – elektřina, voda, plyn apod. nebo si potřebujeme na něco půjčit peníze, pak je otázkou jestli na důležitou věc či na zbytečnost, no a pak si můžou chtít půjčit naše děti nebo někdo jiný z rodiny a půjčí si na nás, s vidinou toho, že to zaplatí, ale nezaplatí a my, protože s tím nepočítáme, to taky nemáme z čeho zaplatit.* (Informantka č. 3). „...*Nízký důchod. Osamocení, smrt partnera. Špatný zdravotní stav. Nemožnost přivydělat si. Neznalost...*“ (Informantka č. 1). „...*Neznalost finanční gramotnosti, naivita a štědrost seniorů (např. prodejní akce, příbuzní, kteří zneužívají apod.), okradení, zdravotní handicap, samota a chybějící pomoc příbuzných., chybějící (nebo nedostatečný počet) vhodné ubytovací služby, které by byli finančně zvýhodněné...*“ (Informantka č. 2). „...*Dluhy seniorů jsou hlavně kvůli jejich dětem, vidí spíše pomoc vnoučatům a dětem než sami sebe, chtějí jim dopřát, zajistit vnoučata. Ale i tak se občas vyskytne někdo, kdo finance prostě jen prohrál, ale jejich málo...*“ (Informantka č. 4). „...*Příčin zadlužení je hodně, když se zamyslím nad těmi seniory, tak z praxe mohu říci, že většina dluhů plyne od rodiny, ať potřebné či nepotřebné půjčky, různí šmejdi, jako propagační akce, skvělé hrnce a nádobí na splátky. Senioři většinou něco podepíší a ani neví co, nečetli to, věřím tomu, kdo jim to k podpisu předkládá nebo to četli a nerozumí tomu, stydí se zeptat, aby neotravovali, často nepochopí své budoucí závazky vyplývající z podepsaných dokumentů...*“ (Informantka č. 5). „...*Senioři se mohou zadlužit z různých příčin, např. šmejdi, potřebné či nepotřebné půjčky, jízda na černo, nezaplacené účty za telefony, vodu, elektřinu, plyn, koncesionářské poplatky za televizi, důvodů může být mnoho...*“ (Informantka č. 6). „...*Je to z části vina i těch bank a subjektů, kteří půjčují finance, pracovníkovi v bance za přepážkou je to jedno, že seniora dostatečně neinformuje, jde mu o to prodat produkt banky a senior tak sice odchází třeba s penězi, ale už nemá pojem o úrocích a plně si neuvědomuje svůj budoucí závazek. Samozřejmě bychom měli být v duchu demokracie sami za sebe odpovědní, což se podle mě nedaří ani mladé generaci, nejsme k tomu vychovávaní, jak se to může pak dařit seniorům, kteří vyrostli v režimu, kdy banka byla jedna a ještě ji potřebovali, věřili jí, myslím, že z části za dluhy seniorů může i trh...*“

Na základě mého výzkumného šetření lze konstatovat, že příčin zadlužení seniorů je mnoho, například:

- Nízký příjem, důchod
- Osamocení, samota a chybějící pomoc rodiny
- Smrt partnera
- Zhoršený zdravotní stav
- Nemožnost přivýdělku
- Neznalost, neinformovanost, naivita
- Okradení
- Nezaplacené pohledávky například za elektřinu, vodu, plyn atd.
- Půjčky – potřebné či nepotřebné
- Zneužití seniorů a tzv. „šmejdi“
- Zajištění dětí a jejich rodin

TO10: Proč se podle Vás seniori zadlužují?

Informantky uváděly různé motivace seniorů k zadlužení, „...*Já si myslím, že se hodně seniorů zadluží pro svoje děti. Možná i kvůli zdraví, mohou si myslet, že čím dražší lék tím účinnější, obecně nejsme smířeni se smrtí, takže si dovedu představit, že lidé, kteří touží po svém ztraceném mládí či zdraví si na daný lék či produkt mohou i půjčit...*“ (Informantka č. 9). „...*Chce si svůj sklonek života ještě užít a půjčí si na ne zcela potřebné věci...*“ (Informantka č. 8) a „...*Touha mít větší množství financí...*“ (Informantka č. 7). „...*Neschopni domyslet důsledky svého chování...*“ (Informantka č. 6). „...*Senior chce ještě nějaký zážitek, něco si užít, jsou zranitelnější a mohou nalítnout prvnímu, hodně se nechávají ovlivňovat reklamou. Fenomémem dneška jsou různé elixíry mládí, léky proti stárnutí, vitamíny a zázračné koktejly, u mužů třeba i různé preparáty na podporu erekce...*“ (Informantka č. 4). „...*Jedním z mnoha důvodů může být i nedostatečná připravenost na stáří...*“ (Informantka č. 2).

Na základě mého výzkumného šetření lze konstatovat, že seniori jsou motivováni k zadlužení z mnoha důvodů, například:

- Finance pro své děti a vnoučata
- Užít si stáří
- Touha mít více financí
- Neschopnost domyslet důsledky svého jednání

- Ovlivnění reklamou
- Nedostatečná připravenost na stáří

TO11: Jaké důsledky mohou mít dluhy na psychický fyzický/zdravotní stav seniorů? (Mohou dluhy ovlivňovat psychický a fyzický/zdravotní stav seniorů?)

Informantky shodně uváděly, že dluhy mohou ovlivňovat psychický a fyzický/zdravotní stav seniorů, důsledků lze nalézt mnoho, „...*Mohou zhoršovat psychiku, ta se také projeví na zdravotním stavu, senioři se mohou začít zanedbávat – nemají na léky, jídlo, služby, atd..*“ (Informantka č. 2). „...*Dlouhou dobu si trápení nemusíme všimnout a poté nás to může ovlivnit i zdravotně, což už vidět je, ovšem pokud jsou problémy hlubší a psychického rázu, tak je asi nelze úplně zvládnout skrze tradiční medicínu, respektive doufat, že když dlouho děláme, jakože nic, že doktor v ordinaci poté vše vyřeší za nás...*“ (Informantka č. 3). „...*Dluhy většinu z nich položí, drtí je to, jsou většinou zvyklý, že mají svůj život pod kontrolou, dluhy tuto kontrolu ztrácí, jsou zvyklý, že mají vše v pořádku a najednou nemají. V praxi se mi stalo, že někteří senioři raději zemrou, než aby se topili v dlužích. Musíme řešit jejich psychický stav, umět je ošetřit po té stránce, aby se s tou situací dokázali smířit...*“ (Informantka č. 4). „...*Mohou se sociálně izolovat od okolí a rodiny, aby zase někde někomu nenaletěli, nepodepsali, co nemají. Někteří senioři mohou mít strach a mohou si připadat neschopní...*“ (Informantka č. 8). „...*Myslím si, že pokud se senior se svými dluhy nevyrovná, může to skončit i sebevraždou...*“ (Informantka č. 9).

Na základě mého výzkumného šetření lze konstatovat, že důsledky zadlužení mohou mít různou podobu například:

- Zanedbávání sebe samého
- Sociální izolace
- Strach
- Nevyrovnání se s dluhy
- Zhoršený psychický stav (duševní zdraví) seniora
- Zhoršený zdravotní stav seniora
- Nemožnost mít své finance pod kontrolou
- Smrt či sebevražda

Shrnutí DVO3

Dotazované informantky se neshodli na tom, že ve své praxi setkali s tématem dluhové problematiky seniorů. Některé z informantek se s tímto tématem setkali, jiné neuváděly zkušenosti s dluhovou problematikou seniorů, jedna z informantek uvedla, že byla překvapena, že dluhová problematika se týká i seniorů. Informantky se shodují na tom, že není zcela jasná hranice odpovědnosti za dluhy, zejména mezi selháním jedince a selháním systému (strukturální příčiny problému). Jedna z informantek sdělila, že je nutné řešit dluhovou problematiku i ve vztahu k budoucí generaci seniorů, zejména těch, kteří již dnes jsou odkázáni na pomoc státu skrze sociální dávky. Možné příčiny zadlužení seniorů uváděli sociální pracovníci velmi široce, například nízký příjem, důchod, samota a chybějící pomoc rodiny, smrt partnera, zhoršený zdravotní stav, nemožnost přivýdělků, neznalost, okradení, nezaplacené pohledávky například za elektřinu, vodu, plyn atd., půjčky – potřebné či nepotřebné, zneužití seniorů a tzv. „šmejdi“, zajištění dětí a jejich rodin. Z výzkumného šetření vyplynulo, že existuje vícero motivací, které vedou seniora k zadlužení, například finance pro své děti a vnoučata, užít si stáří, touha mít více financí, neschopnost domyslet důsledky svého jednání, ovlivnění reklamou, nedostatečná připravenost na stáří apod. Z výzkumného šetření je možné definovat různé důsledky zadlužení seniorů například, zanedbávání sebe samého, sociální izolace, strach, nevyrovnání se s dluhy, zhoršený psychický stav (duševní zdraví) seniora, zhoršený zdravotní stav seniora, nemožnost mít své finance pod kontrolou, smrt či sebevražda.

Cílem této dílčí výzkumné otázky bylo zjistit, zdali se sociální pracovníci setkali dluhovou problematikou seniorů, jaké s ní mají zkušenosti, jaké jsou dle jejich názoru možné příčiny zadlužování seniorů, z čeho plynou dluhy seniorů, důvody zadlužování seniorů a jaké mohou mít dluhy důsledky na psychický a fyzický stav seniorů (zda mohou dluhy ovlivňovat psychický a fyzický/zdravotní stav seniorů).

Závěr

Má diplomová práce se stává branou všem těm, kteří se chtějí seznámit s tématem sociální problematiky ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů. Senior se může kromě sociální události stáří potýkat i s jinými sociálními událostmi, může se jednat například o ztrátu životního partnera, nemoc, invaliditu a v neposlední řadě i chudobu. Tím, že se senior musí vypořádávat s více situacemi najednou, může být ohrožena kvalita jeho života a uspokojování potřeb, zejména těch základních. V užším slova smyslu je sociální stát a jeho sociální politika vnímána jako soubor aktivit, nástrojů a opatření, kterými lze reagovat na nepříznivé situace občanů, seniorů. V širším pojetí lze vnímat sociální zabezpečení ve stáří jako systém, který je úzce provázán s mnoha dalšími oblastmi, jako je například hospodářský vývoj, struktura obyvatelstva, trh práce, veřejné rozpočty apod. Lze tedy konstatovat, že sociální zabezpečení ve stáří je vždy závislé na aktuální socio-ekonomické situaci v konkrétní zemi. Dle mého názoru je nutné si pro efektivní řešení sociálního zabezpečení ve stáří uvědomit, že senioři nejsou pouhým těžkým přívěškem společnosti a problémem. Senioři jsou zejména lidé, kteří jsou občany naší země celý svůj život. Pro zabránění sociálního vyloučení seniorů a budoucích seniorů je nutné hledat optimální řešení v péči nejen o „bezproblémové“ seniory, ale připravit se na to, že postupem času budou v naší společnosti stárnout mimo jiné například osoby bez přístřeší, drogově závislé apod., pro které je nutné hledat systémová řešení obdobně jako pro „běžnější“ část populace. V tuto chvíli si většina sociálních pracovníků může pokládat otázku, jak já to vyřeším? Sama si ji v tento moment pokládám. Dle mého názoru je prvním krokem přestat žít v iluzi, že se senioři nepotýkají s dluhovou problematikou, dalším krokem může být to, že seniory vyslechneme, podáme pomocnou ruku, poradíme, podpoříme, budeme se jim věnovat, aby se se situací vyrovnali. Problémy seniorů, ať už jsou jakékoliv nelze generalizovat, individuální přístup je žádoucí. Tím pomyslným posledním krokem může být, že začneme nahlas o problémech seniorů hovořit v širším okolí, že na problém budeme upozorňovat skrze své profesní aktivity. Pravděpodobně tím nezměníme ze dne na den celý svět, což ani není naším cílem, ale je to začátek jak se tématu věnovat.

Hlavním cílem mé diplomové práce bylo charakterizovat sociální problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů, a za pomoci dílčích cílů:

- a. definovat systém sociálního zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti seniorů,**
- b. komparovat problematiku se Slovenskou republikou,**
- c. nalézt možné příčiny zadluženosti seniorů z pohledu sociálních pracovníků, jejichž cílovou skupinou jsou senioři.**

Vzhledem ke složitosti a komplexnosti tématu mé diplomové práce byl v úvodu definován hlavní cíl a dílčí cíle diplomové práce, které jsem z části splnila již v teoretické části. Ve výzkumné části jsem stanovila dílčí výzkumné otázky, které jsem naplnila a tím jsem dostala splnění hlavního cíle své diplomové práce.

Teoretickou část diplomové práce jsem rozdělila do pěti hlavních kapitol. V první kapitole jsem se věnovala vymezení pojmu stárnutí a stáří, adaptaci na stárnutí a stáří, seniorům a jejich potřebám a strategickým dokumentům v oblasti stárnutí. Dále jsem se zabývala sociální práci se seniory a sociálním službám určeným pro seniory. Ve třetí kapitole se věnuji ekonomickému zabezpečení ve stáří, systémům sociálního zabezpečení v České a Slovenské republice, jejich komparaci a komparaci vládních programů. Předposlední kapitola je věnována dluhové problematice seniorů, kde je definován rozpočet seniorů, dluh a jeho vznik, příčiny zadlužení, řešení dluhů a komparace vládních programů v této oblasti. Poslední kapitola je věnována aktuálnímu dění v oblasti důchodové pojištění – komise pro spravedlivé důchody.

Na teoretickou část diplomové práce navazuje výzkumná část. Ve výzkumném šetření jsem se věnovala kvalitativnímu výzkumu, metodou pro sběr dat se stal polostrukturovaný rozhovor. Výzkumným vzorkem byly sociální pracovníce pracující se seniory na území Královehradeckého kraje. Od informantek byly zjišťovány jejich osobní a profesní poznatky k tématu. Výzkumné šetření ukázalo, že problém ekonomického zabezpečení ve stáří úzce souvisí i jinými problémy, fenomény a všeobecně s nastavením sociální politiky. Důchodový systém je důsledkem sociální politiky státu, která není nastavena tak, aby podpořila budoucí ekonomicky aktivní obyvatelstvo, které by solidárně přispívalo na budoucí důchody.

Domnívám se, že má diplomová práce může stát přínosem pro sociální pracovníky a odbornou veřejnost, která se s tímto tématem setkává a nemá k problematice ekonomického zabezpečení ve stáří v kontextu zadluženosti ucelené poznatky. Některé pasáže mé diplomové práce by mohli zajímat i samotné seniory a v neposlední řadě všechny, protože ať si stárnutí a aktuální situaci uvědomujeme či nikoli bude se nás toto téma jednoho dne týkat, ať zprostředkovaně u rodinných příslušníků či nás samých.

Závěrem bych ráda podotkla, že je důležité se na konkrétní problém dívat z různých perspektiv a neomezovat se pouze na jeho řešení v konkrétním čase, nelze jen hasit, co to se stalo, musíme myslet i na to jak to bude dál.

Seznam použitých zdrojů

BALABÁN, Zdeněk. *Slabikář finanční gramotnosti: učebnice 7 modulů finanční gramotnosti*. Praha: COFET, 2011.

BALOGOVÁ, Beáta. *Sociálne témy a dilemy seniorov*. Prešov: Prešovská Univerzita v Prešově, 2016.

BERTL, Ivan. *Finanční gramotnost pro seniory*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2017.

BRABEC, Jiří. *Finanční gramotnost: srozumitelně a bez překážek*. Plzeň: ABC Finančního vzdělávání, o.p.s., 2016.

ČELEDVÁ, Libuše; KALVACH, Zdeněk; ČEVELA Rostislav. *Úvod do gerontologie*. Praha: Univerzita Karlova, 2016.

ČEVELA, Rostislav; ČELEDVÁ, Libuše. *Sociální gerontologie: východiska ke zdravotní politice a podpoře zdraví ve stáří*. Praha: Grada, 2014.

ČEVELA, Rostislav; KALVACH, Zdeněk; ČELEDVÁ Libuše. *Sociální gerontologie: úvod do problematiky*. Praha: Grada, 2012.

DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. *Kvalita života seniorů: v domovech pro seniory*. Praha: Grada, 2012.

ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce: aktuální otázky*. Praha: Grada, 2017.

GREGOROVÁ, Zdeňka; GALVAS, Milan. *Sociální zabezpečení*. Brno: Masarykova Univerzita, 2005.

HARTL Pavel; HARTLOVÁ Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2015.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Fenomén stáří*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Sociální gerontologie aneb Senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012.

HAUKE, Marcela. *Zvládání problémových situací se seniory nejen v pečovatelských službách: nejen v pečovatelských službách*. Praha: Grada, 2014.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál, 2005.

HENDRYCH, Dušan. *Právní slovník*. Praha: C. H. Beck, 2009.

- HRDINKOVÁ, Tereza; MATI, Petr. *Metodika dluhového poradenství*. Bílina: Člověk v Tísni, 2013.
- HRIVŇÁKOVÁ, Lenka. *Průvodce moderním světem pro dědečka a babičku*. Brno: CPress, 2013.
- HROZENSKÁ, Martina; DVOŘÁČKOVÁ, Dagmar. *Sociální péče o seniory*. Praha: Grada, 2013.
- HŮLE, Daniel. *Jak nespadnout do dluhové pasti!: průvodce pro seniory [online]*
- JANDA, Josef. *Jak žít šťastně na dluh*. Praha: Grada, 2013.
- JANEBOVÁ, Radka. *Teorie a metody sociální práce – reflexivní přístup*. Hradec Králové: 2014
- KAHOUN, Vilém. *Sociální zabezpečení: vybrané kapitoly*. Praha: Triton, 2013.
- KAVALÍR, Aleš; PRŮŠA, Aleš. *Obezřetnost se vyplácí: průvodce nejen pro seniory*. Plzeň: Člověk v tísni, 2013.
- KELLNEROVÁ, Lada. *Srovnání sociální politiky v ČR a SR z pohledu sociálního zabezpečení*. Praha, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta. Vedoucí práce: Mgr. Michael Martinek
- KLEVETOVÁ, Dana; DLABALOVÁ, Irena. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha: Grada, 2008.
- KOLDINSKÁ, Kristina. *Sociální právo*. Praha: C. H. Beck, 2013.
- KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer, 2010.
- KRUŠINSKÁ, Kristýna. *Okolnosti ne/svobody zadlužování seniorů*. In *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 1/2013, 67-72.
- KRUŠINSKÁ, Kristýna. *Vzdělávání studentů sociální práce v oblasti ochrany spotřebitele a dluhů*. In *Profesionalita, perspektivy a rozvoj sociální práce*. X. Hradecké dny sociální práce. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013.
- KUCHAŘOVÁ, Věra. *Komplexní analýzy sociálně ekonomických podmínek života ve stáří: Závěrečná zpráva o výzkumu*. Praha: Socioklub, 2002.
- LOKAJ, Jakub. *V pasti: ochrana seniorů před nástrahami moderních technologií*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014.

- MALÍKOVÁ, Eva. *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*. Praha: Grada, 2011.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2013.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2008.
- MATOUŠEK, Oldřich; KODYMOVÁ, Pavla; KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2010.
- MLČOCH, Lubomír. *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*. Praha: Karolinum, 2014.
- ONDRUŠOVÁ, Jiřina. *Stáří a smysl života*. Praha: Karolinum, 2011.
- ONDŘEJ, Jan. *Zadlužení - fenomén současnosti*. Praha: Soukromá vysoká škola ekonomických studií, 2012.
- POTŮČEK, Martin a Iveta RADIČOVÁ. *Sociální politika v Čechách a na Slovensku po roce 1989*. Praha: Karolinum, 1998.
- Praha: Sdružení českých spotřebitelů, 2013.
- RÁKOSNÍK, Jakub a Igor TOMEŠ. *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium, 2012.
- SAK Petr; KOLESÁROVÁ Karolína. *Sociologie stáří a seniorů*. Praha: Grada, 2012.
- SEDLÁKOVÁ, Gabriela. *Srovnání systémů sociálního zabezpečení a dávek z nich poskytovaných v České republice a ve vybraných státech Evropské unie*. České Budějovice, 2012. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce: JUDr. Martin Šimák, PhD.
- SIMONOVÁ, Eva. *Dluhová problematika seniorů*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: doc. JUDr. Olga Sovová, PhD.
- ŠATAVA, Jiří; PERTOLD, Filip. *Idea pro volby 2017. Příjmy seniorů: práce, nástupní důchody a jejich valorizace*. Praha: Národohospodářský ústav, 2017.
- ŠLAPÁK, Milan. *Finanční příprava na život v důchodu: informovanost, postoje a hodnoty*. Praha: VÚPSV, 2010.

ŠTOGR, Josef. *Proč nevíme, co jsou peníze: (je nad čím přemýšlet)*. Praha: Generation Europe, 2013.

TOMEŠ, Igor. *Sociální právo České republiky*. Praha: Linde, 2014.

TOMEŠ, Igor; ŠÁMALOVÁ, Kateřina. *Sociální souvislosti aktivního stáří*. Praha: Univerzita Karlova, 2017.

TOMEŠ, Igor; ŠÁMALOVÁ, Kateřina. *Sociální souvislosti aktivního stáří*. Praha: Univerzita Karlova, 2017.

TRÖSTER, Petr. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck, 2013.

VETEŠKA, Jaroslav. *Gerontagogika: psychologicko-andragogická specifika edukace a aktivizace seniorů*. Praha: Česká andragogická společnost, 2017.

Právní předpisy

Zákon č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

Zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění

Nářízení vlády č. 343/2017 Sb. o výši všeobecného vyměřovacího základu za rok 2016, přepočítacího koeficientu pro úpravu všeobecného vyměřovacího základu za rok 2016, redukčních hranic pro určení výpočtového základu pro rok 2018 a základní výměry důchodu stanovené pro rok 2018 a o zvýšení důchodů v roce 2018

Nářízení vlády č. 213/2018 Sb. o výši všeobecného vyměřovacího základu za rok 2017, přepočítacího koeficientu pro úpravu všeobecného vyměřovacího základu za rok 2017, redukčních hranic pro stanovení výpočtového základu pro rok 2019 a základní výměry důchodu stanovené pro rok 2019 a o zvýšení důchodů v roce 2019

Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálním poistení

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálních službách

Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia

Zákon č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi

Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime

Internetové zdroje

Active ageing [online. cit. 24. 8. 2018] dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1062&langId=en>

ČSSZ. Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2017 [online. cit. 28. 9. 2018] dostupné z: <https://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5B8D1852-AE80-471E-AF60-D19366CFA3E3/0/SR2017.pdf>

Evropský rok aktivního stárnutí a mezigenerační solidarity [online. cit. 24. 8. 2018] dostupné z: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=971&langId=cs>

Hamadej, Martin. Sociálne témy a dilemy seniorov. In Journal socioterapie roč. 2, č. 1-2, s. 48-49 [online. cit. 26. 9. 2018] dostupné z: http://socialnapraca.weebly.com/uploads/5/4/2/4/5424089/journal_socioterapie_1-2_2016.pdf

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (MPSVR SR) [online. cit. 24. 8. 2018] dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.html>

MPSV, senioři a politika stárnutí [online. cit. 24. 8. 2018] dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/2856>

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017 [online. cit. 26. 9. 2018] dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/20851/NAP_311214.pdf

Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 - 2020 [online. cit. 26. 9. 2018] dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.html>

Prognóza populačního vývoje České republiky na období 2008 – 2070 [online. cit. 22. 8. 2018] dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/8842/Prognoza_2010.pdf

ČSSZ [online. cit. 10. 10. 2018] dostupné z: <https://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2018/2018-05-22-prumerny-starobni- duchod-cinil-ke-konci-brezna-12-347-korun-mesicne.htm>

Starobný dôchodok [online. cit. 30. 10. 2018] dostupné z: <https://www.socpoist.sk/starobny-dochodok/1286s>

Sociálna poisťovňa [online. cit. 30. 10. 2018] dostupné z: <https://www.socpoist.sk/o-socialnej-poistovni-yuz/49233s>

Počet vyplácaných dôchodkov [online. cit. 30. 10. 2018] dostupné z: <https://www.socpoist.sk/646/1614>

Minimálny dôchodok [online. cit. 30. 10. 2018] dostupné z: <https://www.socpoist.sk/minimalny-dochodok/60217s>

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny [online. cit. 31. 10. 2018] dostupné z: <https://www.upsvr.gov.sk/>

Průměrné mzdy - 1. čtvrtletí 2018 [online. cit. 19. 11. 2018] dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cri/prumerne-mzdy-1-ctvrtleti-2018>

Tisková zpráva MPSV ze dne 30. 1. 2019 [online. cit. 4. 2. 2019] dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/34981/TZ__Ministryne_Malacova_predstavila_komis_i_pro_spravedlive_duchody.pdf

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Popis informantek

Tabulka č. 2: Transformace dílčích výzkumných otázek do tazatelských otázek

Přílohy

Příloha č. 1. Odpověď Ministerstva práce a sociálních věcí

Příloha č. 2. Strategický cíl D1 („*Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 – 2017*“)

Příloha č. 3. Přepis rozhovor s informantkou č. 4

Mgr. Linda Sokačová
zastupující ředitelka odboru rodinné politiky a politiky stárnutí

V Praze dne 30. 8. 2018
Č. j.: MPSV-2018/171630-211/1

Vážená paní Simonová,

reaguji na Váš e-mail, ve kterém se ptáte, zda Ministerstvo práce a sociálních věcí („MPSV“) připravuje další národní akční plán podporující pozitivní stárnutí.

MPSV v návaznosti na usnesení vlády č. 218 ze dne 30. března 2015, bod II, číslo 2, písm. c), připravuje navazující dokument, který bude pokračováním Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí pro období 2013 – 2017. Oproti uvedenému usnesení vlády došlo k prodloužení termínu, nový dokument bude předložen Vládě České republiky a následně zveřejněn na stránkách MPSV do konce roku 2018. V současné době je dokument již finalizován a připravován k vypravení do schvalovacího procesu. Oproti původnímu dokumentu dojde ke změně názvu, a to na Strategii přípravy na stárnutí 2018 – 2022. Cílem této změny je více upozornit na fakt, že v rámci nastávajícího demografického obratu půjde nejen o „podporu pozitivního stárnutí“, ale o celospolečenskou proměnu, která bude vyžadovat širší změny v oblasti státní správy, dostupného bydlení, financování a kvality sociální a zdravotní péče, celoživotního vzdělávání, zaměstnanosti, ocenění a odměňování práce v sociálních službách, ochrany práv seniorů či fungování veřejného prostoru (zejména v kontextu jeho bezbariérovosti).

Vážená paní Simonová, dovoluji Vám v souvislosti s Vaším dotazem a záměrem Vaší diplomové práce nabídnout možnost stáže v Oddělení politiky stárnutí. V případě Vašeho zájmu nebo bližších dotazů kontaktujte prosím vedoucí Oddělení politiky stárnutí, paní Mgr. Kateřinu Kňapovou, e-mail: katerina.knapova@mpsv.cz, tel. +420 950 192 035.

S pozdravem

Vážená paní
Bc. Eva Simonová, DiS.
evasimonova@centrum.cz

Příloha č. 2

Strategický cíl D1: Zajistit kvalitní informovanost veřejnosti o důchodové reformě a možnostech pracovní činnosti v kombinaci s dávkou v důchodovém systému

Specifický cíl	Opatření	Zodpovědnost	Spolupráce	Termín
1. Revidovat systém důchodového pojištění za účelem zvýšení motivace osob v předdůchodovém věku k delšímu setrvání na trhu práce, a to s ohledem na pojistně-matematickou neutrálnost a vyváženost systému pro průměrného pojištěnce a s ohledem na všechny způsoby odchodu do důchodu	a) Provést analýzu nastavení důchodového systému s ohledem na časování a způsob odchodu do starobního důchodu.	MPSV		2014
	b) Na základě provedené analýzy otevřít diskusi a případně v rámci Odborné komise pro důchodovou reformu navrhnout změny nastavení parametrů výše starobního důchodu vedoucí ke zvýšení motivace osob v předdůchodovém věku k delšímu setrvání na trhu práce.	MPSV	ČSSZ, ÚP ČR	2015 - 2016
	c) Zpracovat analýzu o kvalitě života seniorů v České republice (v souvislosti s Memorandem Rady seniorů ČR).	MPSV		2015
	d) Na základě výsledků analýzy o kvalitě života seniorů v České republice a závěrů Odborné komise pro důchodovou reformu formulovat návrhy, které povedou ke zkvalitnění života českých seniorů (v souvislosti s Memorandem Rady seniorů ČR).	MPSV		2016 - 2017
	e) Zkvalitňovat informační servis poskytující občanům přehledné a včasné informace v oblasti důchodového a nemocenského pojištění.	ČSSZ		Průběžně 2015 - 2017

Příloha č. 3

Přepis rozhovoru s informatkou č. 4

TO1: Jak vnímáte problematiku ekonomického zabezpečení ve stáří?

Vtipně. Lidé, kteří měli po celý život málo financí a žili od výplaty k výplatě si na nedostatek financí stáří asi zvyknout lépe než ti, kteří byli zvyklí mít vyšší příjmy a nespořili a ve stáří jsou nyní odkázáni jen na důchod, myslím, že se to hodně týká třeba herců a politiků.

TO2: Jaké máte zkušenosti tímto tématem?

Velké. Pracuji se seniory, vedu jejich depozita, řeším jejich úhrady za poskytované služby, vyúčtování za služby apod. Někdy je to vážně oříšek.

TO3: Jak se ve své praxi setkáváte s ekonomickým zabezpečením ve stáří?

Podle mě je největším problémem dnešních seniorů, že neberou v potaz svoje potřeby, nekoupí si léky, nejdou na zákusek či na kávu...Peníze dají raději dětem, všechny úspory a pravidelné příjmy raději nacpou dětem, než aby je měli pro sebe a to i za celkem dost vysokou cenu jako je například jejich zdraví a finance na jimi pravidelně užívané léky či potřeba inkontinenčních pomůcek, různých mastí, krémů, olejů, čistících pěn apod.

TO4: Jak vnímáte roli státního sektoru v tématu zabezpečení ve stáří v porovnání s privátním?

Spořit či nespořit, to' otázka. Hodně lidí dnes žije na dluh a spoléhá na systém. Co je správně sama nevím. Myslím, že systém by se nějak postarat měl. Můžeme šetřit, je to každého volba, ale pokud budeme šetřit, musíme počítat s různými riziky, že může a přijde inflace, euro či se naše naspořené finance znehodnotí jinak, např. krachem dané společnosti, nebylo by to v dějinách téhle země poprvé. Já osobně spořím, ale nevěřím tomu, že se nic nestane, myslím, že to někdo zase vytuneluje, nevěřím, že ty peníze co tam teď ukládám, na mě budou jednou čekat.

TO5: Jak vnímáte a hodnotíte současný systém sociálního zabezpečení v České republice ve vztahu k seniorům?

Pokud jsou lidi doma, nemají našetřeno nebo nepomáhá rodina je to problém, důchody jsou nízké. Pokud je člověk v zařízení sociálních služeb je situace

pro jednice trošku lepší, otázkou je zda pro společnost. Pokud je člověk v zařízení sociálních služeb nemusí mít na plnou výši úhrady požadovanou od toho zařízení, ze zákona mu musí 15 % z důchodu zůstat a zbytek nákladů na chod zařízení dotuje stát. A člověk má tak kapesné ve výši 15 %, že by to ale pokrylo všechny jeho osobní potřeby se říci asi nedá. Příklad, seniorka má důchod 10 000,-, zařízení sociálních služeb požaduje úhradu za ubytování a stravu ve výši 12 000,-, na to nemá, ze zákona jí musí zůstat 15%, takže zařízení zaplatí 8 500,-, jako kapesné jí zbyde 1 500,-, to kapesný má na léky, na hygienu na věci osobní potřeby a když nevyjde s přidělem inkontinentních pomůcek cca 2,3 pleny na den, tak si doplácí ještě tyto pomůcky. Příspěvek na péči náleží zařízení v plné výši, z něho nic neufinancuje, takže prostě mě ta situace i tak nepřijde ideální, nicméně, stát to nějak dofinancuje. A dovolím si ze zkušenosti říci, že 10 000,- je v praxi průměrný důchod.

TO6: Jak se ve své praxi setkáváte s tímto tématem?

Pokud není člověk v zařízení sociálních služeb a nebo nefunguje rodina je to problém. Ale i když je člověk v zařízení a nefunguje rodina je to stejně problém. Myslím si, že senioři obecně jsou naší společností bráni jako problém. Terénním službám spíše nedůvěřují, raději sami za sebe volí tu pobytovou formu.

TO7: Setkali jste se ve své praxi s tématem dluhové problematiky seniorů?

Ano, mnohdy se spíše stane, že dluhy udělají děti a napíše je na seniory. Senioři nemají v zařízení sociálních služeb často na plnou výši úhrady. Někteří mají na své nízké důchody uvaleny exekuce, když jsou doma je to větší problém, než když jsou v zařízení. Když je senior v zařízení sociálních služeb většinou Česká správa sociálního zabezpečení exekuci stopne jako neproveditelnou.

TO8: Jaké máte zkušenosti s tématem dluhové problematiky seniorů?

Senioři jsou v zařízení sociálních služeb, mají málo peněz, jsou v exekucích, většina z nich byla asi spíš zbytečně důvěřivá, ve vztahu k rodině, šmejdům apod. Je dobře, že se snažíme tyto aktivity šmejdů a podomní prodej zakazovat.

TO9: Jaké jsou podle Vás možné příčiny zadlužení seniorů, z čeho plynou dluhy seniorů?

Dluhy seniorů jsou hlavně kvůli jejich dětem, vidí spíše pomoc vnoučatům a dětem než sami sebe, chtějí jim dopřát, zajistit vnoučata. Ale i tak se občas vyskytne někdo, kdo finance prostě jen prohýřil, ale jejich málo.

TO10: Proč se podle Vás senioři zadlužují?

Když zapomenu na rodinu, myslím si, že občas chce senior ještě nějaký zážitek, něco si užít, jsou zranitelnější a mohou nalítnout prvnímu, hodně se nechávají ovlivňovat reklamou. Fenoménem dneška jsou různé elixíry mládí, léky proti stárnutí, vitamíny a zázračné koktejly, u mužů třeba i různé preparáty na podporu erekce.

TO11: Jaké důsledky mohou mít dluhy na psychický fyzický/zdravotní stav seniorů? (Mohou dluhy ovlivňovat psychický a fyzický/zdravotní stav seniorů?)

Velmi. Dluhy většinu z nich položí, drtí je to, jsou většinou zvyklý, že mají svůj život pod kontrolou, dluhy tuto kontrolu ztrácí, jsou zvyklý, že mají vše v pořádku a najednou nemají. V praxi se mi stalo, že někteří senioři raději zemřou, než aby se topili v dluzích. Musíme řešit jejich psychický stav, umět je ošetřit po té stránce, aby se s tou situací dokázali smířit.